

MAGYAROK ÉS SZERBEK A DÉLVIDÉKEN 1

Djordje Stratimirovic emlékirata 1848-1849-ről

Bevezetés

A XX. század második felének embere hozzászólt, hogy történelemről szóló ismereteit (is) szintetizáló, egész folyamatokat, eseménysorozatokat feldolgozó művekből merítse. Hozzászólt, mivel nem volt választási lehetősége, de rá is volt kényszerítve, mert a felhalmozódó ismeretanyag lehetetlenné tette, hogy belefelelkezzen az apró részletek tanulmányozásába. Okulásra így maradtak a jól vagy rosszul megírt történelem tankönyvek, és az ideológiai megfontolásoknak nagyon gyakran áldozatul eső tudományos-népszerűsítő munkák. Hosszú évekig elhanyagolták vagy éppen csak megtúrták a forrásértékű dokumentumkötetek, visszaemlékezések kiadását. Az elmúlt évtizedben örvendetesen változott a szakma és a könyvkiadók hozzáállása, s mivel a boltokba került visszaemlékezés-, dokumentum- és emlékkötetek szép számmal fogytak a polcokról, az érdeklődés ezek iránt egyértelművé vált.

Az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc történetének hitelesebb megismeréséhez ugyancsak az utóbbi évtizedben jelent meg számos alapvető memoár- és dokumentumkötet. Íróik a szabadságharc kiemelkedő katonái és politikai vezetői férfiai (Görgey Artúr, Klapka György, Kossuth Lajos, Hunfalvy Pál), egyszerű tisztjei és altisztjei (Major István, Garzó Imre), vagy éppen a kor valamelyik írói ambíciókkal is megáldott „Úrhölgye” (Pulszky Terézia). A felsorolás korántsem teljes, és akkor még említést sem tettünk a kiadásra váró érdekfeszítő kéziratokról. Ha figyelmesen végigtekintünk az eddig megjelent köteteken, szembetűnik, hogy szerzőik szinte kivétel nélkül azonos szemszögből (magyar oldalról) írták meg a két év történetét. Hogyan látták, hogyan élték át mint magyarok vagy mint magyarokkal szimpatizálók a forradalom és szabadságharc forgatagát.

Izgalmas és kifejezetten hasznos lenne azonban azt is tudnunk, hogy hogyan láttak bennünket ellenségeink, osztrákok, oroszok, románok, szerbek, horvátok, szlovákok, velünk szemben álló politikusok, ellenünk és az ország területén harcoló katonatisztek. Mert ha csak a mi igazságainkat ismétljük szüntelen, s nem is akarunk tudomást venni a másik fél létező vagy lehetséges igazságairól, sohasem értjük meg, hogy pl. 1848-ban nemzetiségeink többsége miért ellenünk kötött kardot, s miért nem a mi oldalunkon harcolt az őket ugyanúgy elnyomó Habsburg dinasztia ellen. Szerencsére ők is írtak emlékiratokat - ráadásul jónéhányan német nyelven, így megoldhatatlan nyelvi nehézségekre sem hivatkozhatunk -, a hiányok tehát könnyen pótolhatók. Hiszen milyen lebilincselő olvasmány, ugyanakkor pótolhatatlan hadtörténeti - egyes esetekben kultúrtörténeti - adalékokkal szolgál a már megjelent két „Orosz kötet”. (A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Válogatta Rosonczy Ildikó, szerkesztette Katona Tamás. Bp. 1988; Scserbatov: Paszkievics Magyarországon. Szerkesztette Katona Tamás. Bp. 1984.) Időszérű

1 A szövegben szereplő szerb neveket a magyar betűkészlet felhasználásával közöljük.

immár bővíteni a kört, és „Szerb”, „Román”, „Szlovák” köteteket is felsorakoztatni az „Orosz” mellé.

1911-ben jelent meg német nyelven az 1848-49-es délvidéki szerb mozgalom egyik legérdekesebb egyéniségének, katonai vezetőjének visszaemlékezése. (Djordje Stratimirovic: Was ich erlebte.) Stratimirovic (1822-1908) 1903-1904 telén vetette papírra hosszú élete történetét, terjedelmes fejezetet szentelve benne természetesen a magyar szabadságharc ideje alatt végzett tevékenységének. Emlékiratait halála után leánya, Ljuba von Stratimirovic rendezte sajtó alá, s 1913-ban megjelentette a könyv szerb nyelvű változatát is (Uspomene generala Djordja Stratimirovica).

Stratimirovic ősei a XVIII. sz. közepén települtek be Magyarországra, Bács-Bodrog vármegyében, Kölpényben kaptak birtokot még Mária Teréziától. Édesapja 1834-ben bekövetkezett halála után a katonai pályát választotta hivatásául; Bécsben elvégezte a mérnöki akadémiát, majd 1841-től az Itáliában állomásozó cs. kir. 7. huszárezred hadnagyaként teljesített szolgálatot. Szülei korai elvesztése miatt - 1841-ben elhunyt édesanyja is - a kölpényi birtok gazdasági ügyei egyre jobban lekötötték, ezért - valamint titokban, engedély nélkül megkötött házassága miatt - 1844-ben kilépett a hadseregből és birtokaira vonult vissza. Itt érték 1848 márciusában az európai és magyarországi események hírei.

Ez a március nem hozta meg a Magyarországon élő szerbeknek a várt engedményeket. A frissen megszerzett polgári szabadságjogok, melyek az országban élő valamennyi lakosra egyaránt kiterjedtek, számukra kevésnek bizonyultak. A Pest-Budán élő szerbek már négy nappal a pesti forradalom győzelme után többek között arra kérték V. Ferdinándot, hogy „Az ő nemzetiségük is elismertessék, valamint nyelvük szabad használata összes ügyekben és tanácskozásaikban törvényileg biztosíttassék”. Március 27-én az országban élő szerbek újvidéki gyülekezete is pontokba foglalta a szerbek kívánalmait, s a 16 pontos petíciót küldöttség vitte a Pozsonyban ülésező magyar országgyűlésre. Ebben még említést sem tesznek ugyan tc.ületi követelésekről - elismerik Magyarország területi egységét -, de határozottan fellépnek nemzetiségük nemzetként való elismertetéséért és az önálló nemzeti gyűlés tarthatásának jogáért. Erre természetesen a nemzetállam búvkörében gondolkodó és éppen csak hatalomra került magyar liberális ellenzék nem hajlandó, hiszen nézetük szerint Magyarországon egyetlen nemzet van, a magyar politikai nemzet, s ennek részei a nem magyarul beszélő nemzetiségek is. Kossuth kifejti azt is, hogy a nemzetiségek nemzeti gyűléseit és azok vezetőit sem lehet jogokkal felruházni, mert az anarchisztikus közállapotokat idézne elő: felbomlana a közigazgatás vármegyékre alapozott rendszere.

Ilyen fogadtatás után érthető, hogy a Pozsonyban még magyar kokárdákkal felékesített szerb küldöttek mellől és kardjairól útban hazafelé hirtelen eltűnnek a piros-fehér-zöld szalagocskák, s az 1848. április 14-én Karlócán újrafogalmazott követeléseik között már ott szerepel: „Engedtessek meg nekünk, hogy régi jogunk alapján ... magunknak vajdát választhassunk... A vajdasághoz tartozék régi jog alapján: Szerémség, Bánság (a kikindai kerülettel), Bácska (a sajksás zászlóaljjal és óbcecsi kerülettel) és Baranya...”

Ezt a programot teszi magáévá a fiatal, mindössze 26 éves kölpényi birtokos, Stratimirovic. Az összeütközés magyarok és szerbek között ezután elkerülhetetlen, június elejétől már fegyveres összetűzések zajlanak a Délvidéken. S ez a háború borzalmasabb, kegyetlenebb, mint reguláris csapatok ütközete. A megtorló akciók áldozatai többnyire békés polgárok, sokszor nők, gyermekek. Falvakat, városokat gyújtanak fel - nemzetiségi gyűlöletből.

***

A forradalom előjelei (1848)

A társadalomtudományok tanulmányozása felkeltette érdeklődésemet a politika iránt; elmélyülten foglalkoztam Magyarország törvényeivel, és képviselői mandátumot akartam szerezni a magyar országgyűlésbe. A sors könyvében azonban másképp volt megírva, és hamarosan valódi hivatásom, a hadvezetés felé sodródtam.

Az 1848-as februári francia forradalom eszméi győzedelmeskedtek egész Európában, és az abszolutizmusba süllyedt földrészt új életre keltették. A polgárkirály, Lajos Fülöp, aki 18 évig állt Franciaország élén - miközben családja anyagi jólétéről is busásan gondoskodott - Angliába menekült, ahol millióit is biztonságban tudhatta.

Bécsben az egyetemi hallgatók robbantották ki a felkelést, és a mindenható Metternich herceg - barátjával, Miklós orosz cárral együtt évtizedeken át a világ politikájának irányítója - elmenekült, meg sem kísérelt komolyabb ellenállást. A magyarok kihasználták Bécs tanácsalanságát, és kieroszakolták az első alkotmányos kormányt, amelynek elnöke Batthyány Lajos gróf lett, de tulajdonképpen vezetője Kossuth Lajos volt.

Kossuth, egy kárpátalji megyéből való szlovák,¹ a kor legnagyobb szónoka volt. Jogot végzett, és a megyegyűléseken sikeresen játszott a néptribun szerepét. Keresztülvitte a robot megszüntetését, s ezáltal a néptömegek körében olyan népszerűségre tett szert, amely még ma is érezteti hatását, és fiának, Ferencnek, illetve a magyar Függetlenségi Pártnak is javára szolgál.²

A szerbek lakta országrészekben is gyorsan terjedtek a liberális nézetek. Újvidék, akkoriban teljesen szerb város, népünk érdekében nem akart tétlen maradni, és küldöttséget menesztett Pozsonyba, ahol akkoriban az országgyűlés ülésezett, hogy a szerb nép kívánságait előterjessze. Én is tagja voltam a tizenkét főből álló küldöttségnek, Kostic, újvidéki ügyvéd³ - kiváló szónok - volt a szóvivő. A kiemelkedő tagok közé számított még Polit⁴ is, egy határozott, bátor ember és szerb hazafi. Kostic beszédét meglehetősen hűvösen fogadták, és a minisztériumhoz utasítottak bennünket.⁵ Batthyány gróf - rokonszenves, magas, karcsú ember - nem volt ellenséges: legyünk türellemmel, a szabadság fája a szerbeknek is megtermi gyümölcsét. Későbbi sorsa őszintén elszomorított. Miután Bécs a magyarokat lázadóknak bélyegezte, ő a feloszlott minisztérium élén maradt, ezért halálra ítélték és agyonlőtték.⁶ Nem érdektelen megjegyezni, hogy sok évvel ezelőtt megjósolták neki erőszakos halálát. Egy utazása során Kairóba érkezett, és ott egy cigányasszony a tenyeréből jövendőt mondott: a kezébe nézve hátrahőkölt és kijelentette, hogy Batthyány erőszakos halállal fog meghalni.

Kossuth már korántsem volt ilyen barátságos⁷ amikor szerb nemzetről beszélt, dacosan közbevágott: „Magyarországon csak egy nemzet van, a magyar, a többiek csak más nyelven beszélő néptörzsek”. Politot és engem kivéve társaink megjegjedtek és magyarázkodni kezdtek. Ekkor én előléptem és ezt mondtam: „A szerb igenis nemzet, és a maga jogait, ha kell, minden eszközzel meg is tudja védeni”. Polit helyeselt. Erre Kossuth így kiáltott fel: „Ezek egy felségárulók szavai, és itt csak a kard dönthet!” - „Nos, kegyelmes uram, ha ön háborút akar, meg is kapja.”⁸

István főherceggel, a nádorral is hasonló szellemben beszéltem: ő csak nevetett elnézőn. Amikor aztán később a szerbek élén sikeres hadjáratot vezettem, azt mondta: „Ha sejtettem volna, mi lakozik ebben a fiatal szerbben, soha nem hagyja el Po-

zsonyit!” Nos, én Pozsonyot még aznap elhagytam és Karlócára siettem, ahol eközben fontos dolgok voltak születőben.

A szerbek megkapták az engedélyt rendes egyházi kongresszusuk megtartására, de ezúttal - ellentétben a nemzedékek óta érvényes gyakorlattal - nem Karlócára, hanem Temesvárra, ahol - erőd lévén erős helyőrséggel - könnyebben meg lehetett fékezni bennünket.

Engem a kulai körzet választott kongresszusi küldötté. Rajacic¹⁰ érsek lázadózott a kongresszus új székhelye ellen, és egy nagy nemzeti gyűlést hívott össze a szerbek lakta valamennyi országrészből, mégpedig Karlócára. A több mint húszezer ember részvételével megtartott gyűlésen¹¹ megjelent Rajacic metropolita, és szónoklatában kijelentette, hogy eljött az idő a szerb népnek az osztrák császárok számos privilégiumában megígért jogok kivívásának, és pedig a szabad patriarcha- és vajdasválasztásnak, valamint a Szerb Vajdaság mint külön terület létrehozásának.

Az összegyűlt nép tomboló ünneplése közepette ezeket a követeléseket határozattá emelték, és az érseket több püspökkel és a legtekintélyesebb előkelőségekkel együtt felszólították, eszközöljék ki Ferdinánd császárnál a határozatok szentesítését.

Egy bizottságot is választottak, hogy fenntartsa a kapcsolatot a néppel, és további kitarásra buzdítsa. A bizottság elnökének engem választottak.¹²

A főbizottság (Glavni Odbor) ténylegesen a Szerb Vajdaság kormányának minden jogát magáénak mondhatta és gyakorolta.

Fontosnak tartom, hogy összetételéről és néhány kiemelkedő tagjáról külön is szóljak. Eredeileg a nemzeti gyűlésen választott küldöttekből, 12-15 személyből állt,¹³ de sokan leköszöntek, és úgy meggyengült, hogy más alkalmas előkelőségekkel ki kellett egészíteni. Rajacic patriarcha Innsbruckba, Ferdinánd császár tartózkodási helyére utazott, és helyette a károlyvárosi püspök, Joanovic maradt Karlócán. A hadi előkészületek azonban, amelyeket megtettem, annyira megijesztették a békeszerető püspököket, hogy egy szép nap kijelentette: vissza akar térni püspökségébe, és elutazott.¹⁴

Így tehát teljesen szabad kezet kaptam. A főbizottság kiegészült néhány határozott emberrel. A legkiemelkedőbb személyiség feltétlenül a főbizottság titkára, Jovan Stankovic volt. Lelkes hazafi és ragaszkodó hívem. Kiváló szónoki képességei nagyszerű agitátorrá tették.¹⁵ Stankovic szerkesztette az idő tájt a legtöbb kiáltványt. Ő ellenjegyezte azokat a kinevezéseket is, amelyeket a főbizottság nevében a nemzeti tiszteknek kiállítottam.

Forradalmunk lendületesen haladt előre. A diákok, akiket a Szerémségbe és a Bácskába küldtem, hogy fellátsítsák a népet, mindenhol lelkes fogadtatásra találtak. Mindenütt bizottságok alakultak, ezek a főbizottságnak rendelték alá magukat, csak attól fogadtak el megbízatást és parancsot.

Meg voltam győződve róla, hogy követeléseinket csak fegyverrel valósíthatjuk meg, ezért indítványoztam, hogy válasszunk haderőnk élére főparancsnokot.

Az idősebb tisztak a választást elutasították, így a főbizottság engem nevezett ki a csapatok fővezérévé.¹⁶ Egy fényes, meleg júniusi napon több ezer ember - katonák és polgárok a Szerémségből és a Bácskából - gyűlt össze Karlócánál a Zimonyba vezető út mentén egy nagy mezőn. A főbizottság testületileg jelen volt; én is lóháton. A nép ujjongása közepette letettem az esküt a főbizottság kezébe, aláírtam az eskümintát tartalmazó kötelezvényt, amelyet az érseki levéltárban helyeztek el.

A forradalom (1848-1849)

Megválasztásom a szerbek főparancsnokává kétségbevonhatatlan hadüzenet volt a magyaroknak, és ők így is fogták fel. Pétervárad parancsnoka¹⁷ azt a megbízást kapta, hogy fegyverrel oszlassa fel a forradalmi főbizottságot.¹⁸

Pünkösdhétfőn (1848. június 12-én) egy erős, két zászlóalj gyalogságból, egy hatfontos útegből és egy lovasszázadból álló hadoszlop nyomult a célból Karlóca ellen.¹⁹

Volt ugyan két-háromezer rosszul felfegyverzett szerémségi és bácskai paraszatom, de a félig reguláris csapatokból csak egy szerémségi zászlóalj állt rendelkezésemre, valamint két század a pétervárad határőrök III. zászlóaljából. Ezt a határőrsztyájt a sörházba rendelték ki, amely egy meglehetősen mély szurdok fölött feküdt a Pétervárad felé eső oldalon. Én magam az ellenkező irányba, a zimonyi út mentén elterülő mezőre siettem, hogy az ott táborozó parasztokat valamiképpen hadrendbe állítsam.

Amikor visszamentem, a határőrcsapatokat a városban találtam: éppen hozzám akartak indulni. Megütköztem, hogy utasításomat nem követik, mire a parancsnokuk elmondta, hogy egy cs. kir. tisztt állítólag az én megbízásomból azt az utasítást hozta, hogy hagyják el állásukat a sörháznál. Ez nyilván az ellenség hadicsele volt, hogy harc nélkül foglalhassa el Karlócát. A határőröket természetesen visszavezettem korábbi állásaikba. Legfőbb ideje volt. Már süvítettek az ellenséges golyók és gránátok a fejünk felett, és több helyen felgyújtották a várost. Komoly és véres harc bontakozott ki, amelynek egyik eseményéről tisztelettel kell megemlékezni. Egy tucat bácskai, pincédi paraszt furkósbottal felfegyverkezve megrohanta a sörháznál már felállított ellenséges ágyúkat, és az egész úteget hátrálásra kényszerítette. Egy bekerítő oszlop, amelyet kirendeltem, eközben az ellenség hátába került, veszélyeztetve visszavonulási vonalát, úgyhogy az ellenség kénytelen volt Péterváradra visszavonulni.²⁰

A Karlóca elleni támadásnak egészen más következményei lettek, mint amit vártunk vagy reméltünk. Az eddig tartózkodó határőrök, a pétervárad ezred és a sajkás zászlóalj mellénk állt. Egy pétervárad zászlóalj már útra készen állt Itáliába, de megtagadta az engedelmességet, és mert a tisztek vonakodtak a szerbek mellé állni, egy elszánt és népszerű őrmester, Bosnić,²¹ Karlócára vezette a zászlóaljat, és rendelkezésemre bocsátotta. Ugyanezt tették - és ez még többet jelentett - a sajkások is. Több felfegyverzett naszád, közöttük kettő 8-8 ágyúval Surduki²² cs. kir. százados parancsnoksága alatt Zimony és Belgrád között szokta megtartani éves nyári hadgyakorlatát, most lehajózott Karlócára, és parancsnokságom alá állt. Most már tekintélyes fegyveres erő állt rendelkezésemre, de nem voltak lövegeim és lőszerem. A titeli sajkás fegyverraktár bőségesen el volt látva mindkettővel. Egy Zimonyba tartó gőzhajót Karlócánál lefoglaltam, és még aznap²³ 200 pétervárad katona kíséretében Titelbe utaztam. A parancsnok, Mollináry²⁴ cs. kir. alezredes vonakodott hozzánk csatlakozni, ezért őrizet alatt Karlócára küldtem.

Mintegy 80 ágyút és 2000 puskát zsákmányoltunk. Éjjel-nappal készítettem ágyútalpakat a lövegekhez, de így is alig 30 darabot sikerült harcba alkalmassá tenni.

Titelből kiáltványt intéztem a német-bánsági határőrezredhez, felszólítottam őket, hogy csatlakozzanak a szerb mozgalomhoz. A magasrangú tisztek itt is elutasítóan viselkedtek, de egy nagyon népszerű hadnagy, Drakulic,²⁵ aki egyúttal ügyes agitátor is volt, a mi oldalunkra állította az ezredet, és én a Perlasz melletti elsancozott táborba rendeltém őket.

A magyar kormány sem maradt tétlen. Szegeden egy hadtestet állítottak fel, hogy a szerb felkelésnek gyorsan véget vessenek, a bánságban pedig Kiss Ernő huszárezredes,²⁶ Torontál egyik leggazdagabb földesura volt az ellenfelünk. További védelmi intézkedésekre volt szükség. Szenttamás, a Tisza és Újvidék közt lévén,

stratégiaiilag fontos pont volt. Lakosai, közismerten bátor és verekedő kedvű emberek, a harcban kiválóan használhatók voltak. Bosnicot, akit a főbizottság nemzeti századossá tett, a péterváradi zászlóaljjal Szenttamásra küldtem. Rajacic patriarcha dolga végezetlenül tért haza Innsbruckból.²⁷ Ferdinánd császár és tanácsosai nem tudták rászánni magukat, hogy a monarchia számára oly nagy horderejű határozatokat szentesítsék, és későbbre ígérték a végső választ.²⁸ A Karlóca elleni támadás óta Rajacic is fenyegetve érezte magát, és Zimonyba költözött.

A Karlóca elleni támadás a szerbek általános felkelését vonta maga után a katonai határőrvidéken. A magyar kormány végre felfogta a helyzet komolyságát, és két királyi biztost küldött ki, hogy a szerbekkel közvetlen kapcsolatba lépjenek, és ha lehet, megakadályozzák a polgárháborút. A két biztos Csernovics Péter, az új temesi gróf, valamint Somssich Pál volt.²⁹ A péterváradi főparancsnok, Hrabovszky báró útján tíznapos fegyverszünetet ajánlottak a Karlócán lévő főbizottságnak; ezt 1848. június 24-én meg is kötötték.³⁰ De olyan indulatok feszültek a szerbek és a magyarok között, hogy minden hasonló békekísérlet pusztán elméleti lehetőségnek bizonyult. Újvidéken, ahol a szerbek mellett egy egész elővárost csak magyarok laktak, véres verekedések robbantak ki, majd a szerbek is, a magyarok is fegyverhez nyúltak. A magyarok eltorlaszolták az utcáikat. Hrabovszky báró altábornagy segédtsíjtje felkért, siessek Újvidékre, és ha lehet, nyugtassam meg a szerbeket. Bár a felkérést csak este kaptam kézhez, mégis azonnal eleget akartam tenni neki. Hrabovszky báró menlevelet adott, és egy huszárkülönítményt küldött a péterváradi ezred határáig, hogy Péterváradra kísérjenek. Egyedül voltam, fegyvertelenül. Ültem a kocsimban, kétoldalt pedig a huszárok lovagoltak. Egyszerre csak élénk beszélgetésre figyeltem fel a katonák és őrmesterük között. A huszárok úgy gondolták, hogy az egész háborúnak vége lesz, ha engem megölnek. Az altiszt nem akart ebbe az árlásba belemenni, le akarta beszélni róla az embereit. Látni lehetett, hogy ellenvetései nem sokat érnek, és ekkor, a legnagyobb veszély pillanatában az olasz kiegészítésű Zaninigyalogezrednek³¹ egy cs. kir. tiszt vezette erős őrzületével találkozunk. Megszólítottam a tisztet, és közöltem vele a huszárok szándékát. A fegyelem sajnos már annyira fellazult a hadseregben, hogy a hadnagy nem merte a huszárokat letartóztatni, de késznek mutatkozott, hogy embereivel Péterváradra kísérjen.

Megbeszélést folytattam Hrabovszky báróval, majd Újvidékre mentem, és ott is éjszakáztam. A helyzet már vészesen kiéleződött,³² legfőbb ideje volt, hogy erélyesen közbelépjek. Másnap reggel lóra ültem, hogy a magyar elővárosba lovagoljak, és az anyanyelvükön nyugtassam meg az embereket, hogy nem kell szerb támadástól tartaniuk. Mindebben házunk jóbarátja, Alexander von Pichler kapitány, az Újvidéken állomásozó dragonyossszázad parancsnoka^{32a} is támogatott.

Ő kísért el a magyarok városrészébe. A közismert és Újvidéken nagyon népszerű tiszt megjelenése, valamint az a kijelentése, hogy századát a kaszárnnyában már figyelmeztette, és adott esetben a magyarok védelmére vezeti, megnyugtatóan hatott. Az emberek széthordták a torlaszokat, és újra dolguk után néztek. Ez a veszély tehát szerencsésen elhárult, de most meg a szerbek okoztak újabb nehézségeket. Gyülekezni kezdtek az előtt a fogadó előtt, amelyben a két magyar biztos megszállt, és hangosan fenyegetőzve követelték az urak azonnali távozását. Bementem a biztosokhoz, és ők kijelentették, hogy szívesen elhagyják a várost, ha ezt akadálytalanul megtehetik. Magamra vállaltam, hogy biztonságukról gondoskodom. Elintézttem, hogy az Újvidéken ismert és tisztelt Georg Kamber, a városkapitány fia üljön a bakra, az ijedt biztos urakat szerencsésen kivigye a városhól és Temerinbe szállítsa. Sok évvel később, amikor Somssich Pál már titkos tanácsos és a magyar országgyűlés elnöke volt, hálásan emlékezett meg akkori szolgálatomról.

Újvidéken tehát megakadályoztam a szerbek és a magyarok közötti fenyegető vérontást, és a menlevél hatályában bízva vissza akartam menni Péterváradon keresz-

tül Karlócára. Hrabovszky bárónál voltam éppen, amikor a ház előtti téren láрма keletkezett. A Dom Miguel gyalogosok³² megtudták, hogy Péterváradon vagyok, egy tizedes vezetésével küldöttséget menesztettek Hrabovszkyhoz, követelve, hogy tartóztasson le és szállíttasson Kossuth-hoz Budapestre. A főhadparancsnok kínos helyzetben volt. Mint cs. kir. tábornok és a Mária Teréza-rend lovagja méltatlankodva utasította el a követelést, hogy a népjogot megsértse és a menlevelet érvénytelenítse. Azt tanácsoltam Hrabovszkynak, hogy hívassa oda a magyar zászlóalj tisztjeit, hivatkozzon makulátlan becsületükre és szólítsa fel őket, hogy biztosítsák szabad távozásom. Én is szóltam az urakhoz és azt javasoltam, vegyenek közre és kivont karddal vezessenek keresztül a váron. Ez meg is történt, át is vágtunk a téren a Dom Miguelek között, akik még mindig hangoskodtak, de előljáróikat nem merték megtagadni. Sértetlenül jutottam vissza Karlócára.

Szerbia fejedelme Karagyorgyevics Sándor³³ volt. Mind mozgalmunk, mind személyem iránt is barátsággal viseltetett. Lőszerezl látott el bennünket és engedélyezte, hogy szerbiai önkéntesek csatlakozzanak hozzánk. Ezek közül több százat Szenttamásra vezényeltem. Ők az Óbecsére vezető úton egy erős földerődöt emeltek, Srbobrannak³⁴ keresztelték el, és itt foglaltak állást. Időközben a magyarok elhatárolták Szenttamás ostromát. Egy több zászlóaljból álló hadoszlop megtámadta a helységet,³⁵ de rövid harc után visszavonulni kényszerült.

Csapataink újabb és újabb erősítéseket kaptak. Petar Bigga cs. kir. főhadnagy (később cs. kir. vezérőrnagyként halt meg Újvidéken) egy újabb zászlóaljat vezetett ide a péterváradi ezredből. Nemzeti őrnaggyá neveztem ki és megtettem Szenttamás térparancsnokának. A Ferenc-csatorna, tehát egy számunkra fontos védelmi vonal mentén van Turja; ezt a helységet egy másik bátor péterváradi tiszt, Petar Jovanovic³⁶ cs. kir. főhadnagy szállta meg. Ugyanakkor a nemzeti ezredessé előléptetett Surducki századost a Bácskában lévő összes csapatok főparancsnokává neveztettem ki.

Nagyon fontos volt számunkra, hogy Nagybecskerek szintiszta szerb városát mozgalmunknak megnyerjem; első e célból indított akciónk vezetett az écskai csatához. 1848. július 15-én egy zászlóalj sajkással és kb. 2000 német-bánsági határőrrel - akiket a főbizottság által nemzeti ezredessé kinevezett Drakulic vezetett ide - Écskán keresztül Nagybecskerekre kívántam nyomulni. Néhány ágyú is volt velem, ezeket Jankovic, egy nagyon bátor hajdani tüzérhadnagy, most nemzeti százados vezényelte. Előrenyomulásunkat erős tüzéségi tűz zavarta, mégis elértük Écska első házait. Több óras tűzharc után, miután a huszárok ismételt rohamait visszavertük, Kiss ezredes meghátrált.

Ez volt az első harcunk nyílt csatamezőn. Meggyőződhettem róla, hogy csapataink bátrak, de nagyobb támadó hadműveletre még nem alkalmasak. Mivel Becskereket nem tudtam bevenni, minden katonai megfontolás amellettszólott, hogy térjünk vissza Perlasznál lévő állásainkba.³⁷

Jankovic százados halála miatt bajban voltunk a tüzéség alkalmazásával is. Jankovic lövegével egy éren átv vezető keskeny hídig nyomult előre, biztos célpontot nyújtott, és egy lövedék kettészakította. Holttestét Perlaszra vittük, és katonai tiszteladással temettük el.

Dél-Magyarországon a polgárháború elkerülhetetlen volt, és arra kellett törekednünk, hogy az általunk lakott országrészekben a közigazgatás a mi kezünkben legyen. Minden eddigi községi hatóságot megszüntettünk, és helyettük mindenütt albizottságok (pododborok) alakultak. Ezek a Karlócán székelő főbizottságtól függtek, annak parancsait teljesítették. Az albizottságokban nem a részt vevő személyek birtokának nagysága volt a mérvadó, hanem a népszerűségük. Itt is akadt egy figyelemre méltó jelenség. A bizottságok létrehozása könnyen és akadálytalanul ment végbe a katonai határőrvidéken is. Az engedelmességhez és fegyelemhez szokott határőrök elfogadták az új előljárókat, nem kérdezték, hogy ki nevezte ki őket. Ugyanígy volt a csapatoknál is. Itt is feltétel nélkül engedelmeskedtek az általam

kinevezett új parancsnokoknak. Szükségünk volt engedelmességhez szokott, fegyelemzett katonákra, így forradalmi intézkedéseink csak a vezetőkre vonatkoztak, a közkatonákat és az altiszteket nem érintették. Nehezebben ment az átalakítás a városokban; ezek önállóságához szoktak, és nehezen alkalmazkodtak a katonai diktatúrához. - Pancsován is működött egy albizottság Jovanovic úr elnöklétével. Értelmes, erényes ember volt, olyan, amilyenek a nem francia forradalom vezetői, és ha egy nagy nép fiának születik, feltétlenül történelmi szerepet játszik. Jovanovictól kaptam azt a kellemetlen hírt, hogy a magyarok és a németek összeesküdtek, hogy a pancsovai szerbeket legyilkolják, és a várost a magyarok kezére játsszák. - Nem volt idő fontolgatásra. A háború kezdetén lefoglaltuk a Dunagőzhajózási Társaság egyik gőzösét, és szállításokra használtuk. Ezen a hajón azonnal Zimonyra siettem, ott egy század péterváradit behajóztunk, és Pancsovára mentünk.³⁸ Itt lefoglaltam négy ágyút, felállítottam őket a főtérre, és a legénység égő kanóccal a kezében állt mellettük. Aztán a megvádolt párt legtekintélyesebb embereit a városházára rendeltem, kihirdettem a statáriumot, és elrendeltem minden fegyver beszolgáltatását fővesztés terhe mellett. Az emberek meglepődtek és megijedtek, és néhány óra alatt megtörtént a lefegyverzés.³⁹ Jovanovicra hagytam a város irányítását, Bobalic⁴⁰ századost pedig (aki már nemzeti alezredes volt) kineveztem a német-bánsági ezred parancsnokává. Popovic⁴¹ cs. kir. ezredes is Pancsován tartózkodott ugyan, de az én fővezérségem alatt nem akarta megtartani a parancsnokságot; megengedtem neki, hogy tisztikarával elhagyja a várost, és Itáliába menjen Radetzky⁴² tábornaghoz. Ekkor éltem át egyébként életem legszomorúbb napjait.

Maja⁴³ Bajsán volt a szüleinél. De a veszélyben, amelynek napról napra ki voltam téve, mellettem, vagy legalábbis a közelemben akart lenni. Szüleinek rábeszélése sem tartotta vissza, súlyos betegen is eljött hozzám Títelre. Újvidéken átutazva elvetélt, így feküdt betegen a titeli fogadóban, állandóan aggódva miattam. Amikor egy este hozzá siettem Títelre, már haldoklott.⁴⁴ Nem tudott beszélni, csak kezének szorításával jelezte, hogy megismert. - Az elvesztése miatt érzett mérhetetlen fájdalom csak erős kötelességérzetem tudott átsegíteni: ezreknek, akik bíztak bennem, volt szükségük törhetetlen energiámra, a szerb nép minden reményét belém helyezte. - Erős sajkás kísérettel szállítottuk Maja holttestét a kovili zárdába, és az ottani templomban temettük el. - Sikereim rokonszenvet ébresztettek az összes szlávokban, így Szentpétervárott is. Maja halálhírére az orosz főnemesség hölgytagjai, élükön Ilona⁴⁵ nagyhercegnővel, hatezer rubelt küldtek egy sírkápolna építésére, és a Maja lelki üdvéért minden pénteken mondandó csendes misére. Kaptunk egy aranyveretes madonnaképet, több nagy ezüst gyertyatartót, ikonokat, valamint egy fogadalmi táblát Ilona nagyhercegnő és a többi adományozó nevével. A Mária kép még ma is ott van a kovili zárdában a sír felett, de a kápolna nem épült meg, és a misére sem jutott pénz. Rajacic patriarcha másképp rendelkezett.

Egy öreg szerzetes saját jószántából minden pénteken mondott misét, egészen a haláláig. Az ezüst gyertyatartókat a patriarcha a karlócai főszékesegyházba vitette. Egy évvel később, 1849-ben a magyarok elfoglalták Kovilt, feldúlták a sírokat, mert Maja sírját tönkre akarták tenni, de szerencsére nem találták meg: a kőlapok alatt van a templomban, és nincs keresztrel megjelölve.

Maja halála után főhadiszállásomat a sajkás körzetbe, Zsablyára (Józseffalvára) tettem át. Ez féltőn van Szenttamás és a Tisza túloldalán lévő perlaszi tábor közt. Ajánlatos volt személyesen meggyőződnöm az ellenséges haderő nagyságáról, és arról, hogy Verbásznál - a legközelebbi és Szenttamás szempontjából a legveszélyesebb helyen - milyen erőket összpontosítottak a magyarok. Komolyabb felderítésre indultam tehát, hogy Wohlhofer⁴⁶ tábornokot haderejének kibontakoztatására kényszerítem.

1848. augusztus 13-án korán reggel két zászlóaljjal és egy üteggel Verbász felé nyomultam.⁴⁷ Ameddig a kiterjedt kukoricatáblák takartak, kocsikon vonultunk.⁴⁸ Amikor a verbászi legelőkhoz értünk, a szekereket a kukoricában hagytuk, és a

csapatokat úgy állítottam harcrendbe, mintha Verbász megtámadására készülénék. Vírradatkor csatárláncot toltunk előre, és Verbász felé nyomultunk.

Mihelyt a magyarok észrevették a szerb csapatokat, rögtön előre rendelték egy huszárezredet; ez a Verbász előtti legelőkön sorakozott fel. Amint ezt észrevettük, lövegeinket a huszárokra irányítottuk. Erre a magyarok az egész tűzéréségüket, kb. 10-12 löveget, valamint néhány zászlóalj gyalogságot állítottak fel a huszárok melletti harcrendben. Amikor ez a haderő mozgásba lendült, megparancsoltam, hogy az emberek húzódnak vissza a kukoricásban hagyott szekerekhez, és ott várják további parancsaimat. En segédtsíjaimmal hátramaradtam, hogy a magyarok mozdulatait szemügyre vehessem.

Mivel feltűnő, szürke lovon lovagoltam, komoly veszélybe kerültem, mert a magyarok a szerb csapatok visszavonulása után minden lövegüket rám és kíséretemre irányították. Hullottak a lövedékek jobbra-balra, de aztán megtalálták a helyes irányt, és a golyók egészen közel süvítettek el mellettünk meg a fejünk felett, úgyhogy le kellett szállnunk, és lovainkat kantárszáron vezetve elernünk a kukoricásba. A magyarok csak lassan nyomultak előre, csapdára gyanakodtak, és a kukoricához eljutva vissza is fordultak.

A kitűzött célt elértem, a Verbászon állomásozó magyar csapatok erejét felmértem, visszatértem tehát Szenttamásra.

Szenttamás - a Pétervárad és Óbecse közötti úton - felkelésünk számára a legfontosabb stratégiai pont volt. Ez a mezőváros egy fennsíkon fekszik, amely alig 10 méterrel emelkedik a Ferenc-csatorna túloldalán húzódó síkság fölé. Fekvésénél fogva elvágta a szegediek, a magyarok összeköttetését Péterváraddal. A magyarok számára a város birtoklása tehát katonai szempontból szükséges volt. De fontos volt nekünk is, hogy Szenttamást minden áron megtartsuk. Lehetőség szerint gondoskodtunk is erről. Óbecse felől elegendő biztosíték volt a nagy erőd, a Srbobran, amelyet 300 szerb tartott megszállva, valamint a Krivája, egy meglehetősen széles patak. Sokkal kevésbé volt biztosítva a Temerin felé húzódó nyílt terület. It csak egy hídfő állt, amelyet a csatorna túloldalán építtettem. Verbász felől sem voltunk megfelelően védve. Építtettem ugyan egy mellvédet és ásattam árkokat, de a vonal hosszú volt, helyőrségünkkel nem tudtuk megfelelően megszállni és védeni. Szenttamáson csak két zászlóalj péterváradi, egy zászlóalj sajkás és kb. kétezer szenttamási szerb volt. Ezeket a bátor embereket századokra osztottam, élükön a maguk által választott századosokkal. Egészében véve tehát kb. hatezer emberünk és 16 ágyúnk volt, de többnyire csak háromfontos; csak két hatfontos ágyú és egy hétfontos tarack akadt. De nemcsak a helyőrség létszáma volt Szenttamás megtartása szempontjából fontos, hanem az is, hogy a Ferenc-csatorna mentén a Tisza felé eső helységek, Turja és Földvár a mi kezünkön legyenek. Földvár a csatorna tiszai torkolatánál fekszik; valószínű volt, hogy az ellenség az arctámadás mellett megkísérli az újvidék-temerini úton is felsodorni állásainkat, vagyis először Földvárt és Turját akarja elfoglalni. A következő csata⁵⁰ igazolta ezeket a feltevéseket. Én még augusztus 18-ról 19-re virradó éjjeli Zsablyáról Szenttamásra siettem közvetlenül a magyar előőrsök orra előtt. Lőttek is ránk.

Éjszaka Nikolic jegyző házában szálltam meg, közel a Ferenc-csatornához átvetető hídra. Fáradtan, mély álomba zuhanatan aludtam, és arra ébredtem, hogy egy ágyúgolyó átúti a szoba falát. Gyorsan felkeltem, és csapatainkhoz siettem, hogy személyesen adjak parancsokat a védelemre, és ellenőrizsem végrehajtásukat. A csata már megkezdődött, az első golyót nehéz lövedékek özöne követte, közöttük harmincfontos bombák, amelyek több helyen tüzet okoztak. A bátor szenttamási asszonyok a legtöbbet ártalmatlanná tették; vizet tartottak készenlétben, és mihelyt a bomba ráesett egy házra, eloltották a gyújtózsinórt.

I hamarosan kiismertem az ellenség erejét és elosztását. Erős gyalogos hadosz-

lopok, jó húsz-harmincezer ember⁵¹ 40 löveggel, Báró Bechtold altábornagy,⁵² Wohlnhofer és Eder tábornokok,⁵³ valamint gróf Kollowrat ezredes⁵⁴ parancsnoksága alatt nyomultak sietősen előre. A fő támadást az újdéki oldalról indították meg. A hídfőnél lévő ágyúk teljesítették kötelességüket, és a nagy veszteséget szenvedő ellenség csakhamar felhagyott a további támadással.⁵⁵

A verbászi oldalon nem sikerült ilyen könnyen visszaverni a rohamot. Itt a Sándor gyalogezred⁵⁶ támadta meg a bátor Bakonyi ezredes⁵⁷ vezetésével meglehetősen gyenge sáncainkat. Megmázták a sáncokat. Véres közelharcra került sor, de a hős péterváradiai Bigga vezetésével visszaverték őket. Lövegeink nem sokat tudtak segíteni. A 16 ágyúból a legtöbb meghátrált, a csövek ágyútalp nélkül heverték a földön. De a bátor lövegkezelők megtalálták a módját, hogyan használják fel őket. Megrakták kartáccsal, a csöveket a mellvédre helyezték és így tüzeltek - mégpedig eredményesen - a közeledő ellenséges hadoszlopokra. Minden lövés után leesett a cső a mellvédről, de mindig újra megtöltötték és visszarakták, és nagy kárt okoztak az ellenségnek. Tizenegy órai csata után az ellenség visszavonult.⁵⁸ Nyilván nem tudták, milyen szorongatott helyzetben vagyunk. Ha másnap megismétlik a támadást, beveszik Szenttamást.⁵⁹

Temerin és Járek közel esett a Római sáncokhoz. Amíg nem állomásoztak ott nagyobb magyar egységek, és még tartottak a hosszú nyári nappalok, nem foglaltuk el ezeket a helységeket. Amikor azonban Máthé ezredes⁶⁰ huszárezredével, több zászlóalj honvéddel és egy üteg ágyúval odavonult, már komolyan veszélyeztettek bennünket. Összel a hosszú éjszakákat kihasználva könnyen lehetett itt csapatösszevonást végezni, hogy hirtelen megtámadják a Római sáncokon álló Cica Jovanovicot,⁶¹ és benyomuljanak a Sajkás körzet belsejébe. Ezért felszólítottam a honvédeket vezető Máthé ezredest és Szácsen gróft, hogy hagyják el állásaikat, és nyilvánítsák ezeket a helységeket semlegesnek, vagyis sem ők, sem mi nem fogjuk megszállni azokat. De ebbe nem mentek bele. Erre Nádálján több zászlóaljat összevontam. Elhatároztam, hogy augusztus 28-án támadunk, és megtettem a szükséges intézkedéseket. Cica Jovanovic nemzeti ezredesnek a Római sáncoktól kellett támadást indítania Járek ellen, hogy ezen az oldalon az ellenség figyelmét lekösse, amíg én a másik oldalról Temerinre támadok.

A gáton lévő hídtól indítottam meg a csapatokat Temerin ellen. Az ellenség lovasságával és lövegeivel támadt ránk. Két-három órán keresztül csatáztunk.⁶² Ajelre vártam, hogy Cica is megkezdte a támadást Járek falunál, de hiába. Beláttam, hogy a síkságon erős magyar lovassággal szemben nappal semmit sem tehetek. Visszavontam a csapatokat a hídon át a gátra, és elterjesztettem, hogy visszavonulunk a Bánságba. Így akartam elaltatni az ellenség figyelmét. Másnap új utasításokat adtam ki, és szigorúan megparancsoltam Cica ezredesnek, hogy ne tétovázzon, mint előző nap.

Az augusztus 29-ről 30-ra virradó éjszaka újra megindultunk Temerin felé. Átkeltem a hídon és megtámadtam a magyarokat. Abban a pillanatban lövegek dördülése jelezte, hogy Cica is megérkezett Járek alá. A sajkasók először Temerinbe vonultak be, és a Szőreg felé vezető úton felgyújtották a faluvégi házakat, hogy a falu terén lévő magyar ágyúk megmenekítését megakadályozzák.

Két-három órás csata után mindkét falut elfoglaltuk;⁶³ a kiűzött magyar csapatok felbomolva futottak Verbász felé.

Még aznap reggel egy zászlóaljat az első sáncra küldtem; rövid csata után a magyarok itt is feladták állásaikat, úgyhogy ez a fontos stratégiai pont is, amely a háború alatt rengeteg véraldozatot követelt részünkről - ötszöt-hatszor támadtuk meg -, a kezünkre került.

Eddigi jó kapcsolatam a patriarchával hamarosan megromlott. Rajacicnak az volt a gyengéje, hogy azt hitte, fővezéri tehetség rejlik benne, és hivatását tulajdonképpen elhírbázta. Előszeretettel olvasott katonai műveket, szorgalmasan tanul-

mányozta a térképeket, terveket, és abban lelte örömét, hogy katonai javaslatokkal, tanácsokkal lásson el. Eddig ártalmatlanul gyengéje hamarosan veszélyeztetni kezdte nemzeti ügyünket. Mayerhofer ezredes,⁶⁴ a belgrádi cs. kir. főkonzul - ügyes diplomata - egyszerre csak szükségét érezte, hogy katonai szerepet is játsszon. Megjelent Rajacicnál, és felajánlotta neki szolgálatait, azzal a nyilvánvaló hátsó gondolattal, hogy kitúrjon engem, és megkapja helyettem a szerb csapatok főparancsnokságát. Hízelgett a patriarchának, csodálta katonai ismereteit, és kérte, hogy fogadja el őt főhadsegédjének. A hiú aggastyán lépre ment. Hamarosan nemcsak tanácsok érkeztek hozzám, hanem a patriarcha rosszállását is kifejezte egyik vagy másik hadműveletem miatt. Később még jobban elmérgesedett a dolog.

Meg voltam győződve Nagybecskerek stratégiai fontosságáról, és elhatároztam, hogy a város ellen nyomulok. A Tiszánál a zsablyai révénél őt zászlóalját összpontosítottam, és átkeltünk a bánsági oldalra. Két hadoszlopot rendeltem Elemér és Aradac bevételére - ahol ellenséges huszárok álltak⁶⁵ -, én pedig az erős tartalékkal középben maradtam, hogy szükség szerint az egyik vagy a másik csoportot támogassam.

Az Elemér elleni hadoszlopot Mihai Jovanovic⁶⁷ nemzeti őrnagy vezette, egy bátor, alárendeltjei által szeretett tiszt. Kiűzte az ellenséget, megszállta ezt a helységet, és visszaverte a magyarok ellentámadását. A másik hadoszlop (egy zászlóalj) Agic nemzeti őrnagy vezetésével bevette Aradácot. Gyér ellenállásba ütközött, és ez elővigyázatlanná tette. Megengedte a legénységnek, hogy szétszóródjék és iddogáljon a szerb házakban. Berúgott mindenki, beleértve a parancsnokot is. A faluban lakó magyarok persze siettek az ellenség parancsnokának hírt vinni erről. Agic és katonái már csak azt vették észre, hogy huszárok rontanak rájuk, katonáinkat lemészárolják vagy foglyul ejtik. Agicnak nagy nehezen sikerült lóháton elmenekülnie. Összeszedtem Agic menekülő csapatának egy részét, megparancsoltam Jovanovicsnak, hogy Elemért őrítse ki,⁶⁸ és az összes csapatokkal visszavonultam a Tiszához. Az ellenség a Tiszáig követett bennünket; a zsablyai révénél még egy összecsapásra sor került, de visszavertük őket, és csapataink zavartalanul átkelhetek a folyón.

Ez a kudarc kedvező ürügyet kínált Mayerhofernek, hogy a patriarchát eltávolításra ösztökélje, eltávolíttasson a fővezérségből, sőt felelősségre vonasson. Szándékukat nem sejtve a patriarcha hívására Karlócára mentem.

Rajacic hűvösebben fogadott, mint máskor, de hadbírósgát és ilyesmiket nem emlegetett, csak arra kért, hogy engedélye nélkül ne hagyjam el Karlócát. Két napig vártam, de nem történt semmi, csak egyszerűen itt tartott. Aztán megtudtam, hogy Karlócára hívással minden parancsnoksággal közölték, hogy felmentették a fővezérség alól,⁶⁹ és hogy parancsaimat ezután ne fogadják el. Ekkor megüzentem a patriarchának, hogy semleges helyen, Knicanin ezredesnél⁷⁰ - aki nemrég érkezett kétezer szerbvel Szerbiából a segítségünkre, és a Temes mentén Tomasevácnál táborozott⁷¹ - várom meg a dolgok további kimenetelét, továbbá hogy tökéletesen igazolni tudom magamat, hiszen egyetlen értelmes katona sem teheti felelőssé a főparancsnokot alárendeltjei kudarcáért. Egyik titkára hozta a választ, hogy - ha kell - erőszakkal is megakadályozza elutazásomat, és ezért egy zászlóalj pétérváradit állított fel a térre és a Zimony felé vezető útra, hogy előmeneteletem meggátolják.

Éjfél után néhány parancsőtiszt kíséretében elhagytam lakásomat,⁷² egyenesen arra a térre mentem, ahol a pétérváradiak álltak. Amikor eléjük értem, kettévált a sor, és hangos *Žvijo!*⁷³ kiáltottak, én pedig szabadon áthaladtam közöttük. Ujjongó *Žvio* kísért végig az úton. A kapunál minden ellenkezés nélkül felnyitották a sorompókat. A zimonyi úttól balra esett a kikötő és hajóállomás; itt Mayerhofer személyesen készült foglyul ejteni. De mihelyt néhány ember, akik előttem odaértek, ujjongva elkiáltotta magát: „Stratimirovic jön a csapatokkal!”, felszállt a hajóra - ahogy a szemtanúk később elmesélték -, eloldatta a köteleket és gyorsan elmenekült. Így zavartalanul jutottam el Szalánkéménbe. Általában 15 pétérváradit - élükön egy

őrmesterrel - alkotta testőrségemet. Ők is Szalánkeménbe jöttek, megvártam tehát őket; napfelkeltekor meg is érkeztek.

Szalánkeménből csónakkal Títelre mentünk, onnan pedig Perlaszon át Tomasevára, ahol Knicanin - ahogy később megtudtam - nem éppen elragadtatással játszotta a patriarcha által ráosztott fegyőr szerepét.⁷⁴

El kell mesélnem egy történetet, ami a legjobban jelzi népszerűségemet. A patriarcha Joanovic károlyvárosi püspököt Karlócáról a pétervárad kerületbe küldte, ahol meglehetősen népszerűséget élvezett, hogy próbálja meg prédikációival elfordítani tőlem a népet. De ő járt pórul. Saséban kezdte küldetését teljesíteni, de a nép annyira felháborodott, hogy nem adtak neki kocsit a további utazásra, így aztán gyalog kellett Szalánkeménbe mennie, és ott töredelmesen megígérte nekem, hogy nem ártja magát többé ilyen ügyekbe.

Knicanin háborúnkban oly kiemelkedő szerepet játszott, hogy bővebben kell róla szólnom. Szerb paraszti fia volt, és természetes ékesszólásával, imponáló alakjával, de főképp Obrenovic⁷⁵ iránti gyűlöletével megnyerte Sándor fejedelem jóindulatát, aki savetnikké, államtanácsossá nevezte ki. Szerbiának akkor nem volt reguláris hadserege, de Knicanin harciassága annyira megtetszett a fejedelemnek, hogy megbízta 2000 önkéntes vezetésével. Knicanin a Temeshez, Tomasevára vonult, s ott elszámolta magát. Ami Knicanint illeti, bátor ember volt, és megvolt benne a szerbekre jellemző katonai ösztön. Példája ékesen bizonyítja, hogy zavaros időkben gyakran a személyes bátorság is elég, hogy minden katonai képzettség nélkül is kiemelkedő szerephez juthasson valaki. A keleti jellemnek megfelelően szívós volt a védelemben, és az általa védett sáncot csak a testén keresztül lehetett volna bevenni. Támadásra azonban alkalmatlan volt, mert az már hadászati és harcászati ismereteket is igényelt volna, s ez hiányzott belőle. Támadást nem is kísérelt meg soha, és érdemeiket főleg Tomasevácnak és Mosorinnak a túlerőben lévő ellenséggel és a legbátrabb magyar tábornokokkal szembeni hősies és kemény védelmével szerzett. Állását és katonai híret nemcsak kiváló tulajdonságai erősítették, hanem a patriarcha különleges kegye is, akinek hamarosan sikerült őt is kijátszania ellenem. Összekötöttései révén a császártól is rendkívüli kitüntetéseket kapott, így a Mária Terézia-rendet, a Lipót-rend középkeresztjét, és - jóllehet idegen alattvaló volt - cs. kir. vezérőrnaggyá nevezték ki. Nekem személyesen tetszett Knicanin, és ő is barátsággal viseltetett irántam. A szerb segédcsoportok között volt egy szerb őrnagy, Milivoj Petrovic Blaznavac^{75a} is, Szerbia későbbi régense, aki szívesen csatlakozott hozzám, és barátom maradt haláláig. Egy nap Blaznavac közölte velem, hogy a patriarcha megegyezett a szerb kormánnyal, hogy engem a háború végéig Szerbia egyik távol eső helyére internálnak,⁷⁶ és hogy Knicanin, kelleetlenül bár, de elfogat és odavitet. Testőrségem parancsnoka is nyugtalanító híreket hozott. Panaszkodott, hogy Knicanin szerbjei nagyon provokatívan viselkednek, nyíltan veszekedést szítanak, hogy okot adjanak lefegyverzésükre. Legfőbb ideje volt, hogy határozottan lépjek fel az ármány ellen. Egyik éjjel,⁷⁷ amikor a szerbek már mélyen aludtak, lóra szálltam, és két parancsórtsízt kíséretében Títelre mentem. A sötét éjszakában lassan, lépésben haladtunk, és a hosszú, unalmas út után végre megérkeztünk a tiszai révhez, éppen átellenben Títellel. Itt állt Stefanovic⁷⁸ nemzeti őrnagy, egy velem ellenséges érületű becsvágyó tiszt. Már korábban megtiltotta katonáinak, hogy - ha jönnek - áteresszenek Títelbe. Tilalma ellenére a kompnál az őrség Žvióval fogadott, és átszállított a másik partra. Amikor ezt Stefanovicnak jelentették, két zászlóaljat - ezeket Rajacic kegyéből irányította - felsorakoztatott, elhagyta Títelt és Óbecse felé vette útját. Siettem, hogy beérjem őket. Egészen az előőrség lovagoltam - ezt egyik odaadó hívem, Pekic nemzeti százados vezette -, megállítottam őket, és megparancsoltam a csapatoknak, hogy vonuljanak vissza. Stefanovic maga vezette vissza a zászlóaljat; egy mezőn felsorakoztatta őket, élesre töltötte a fegyvereket, felolvasta a csapatoknak a patriarcha felhívását, hogy engem, a nemzet árulóját tartóztassanak le és vigyenek Karlócára. A katonák eleinte némán hallgatták mindezt, majd egyre nagyobb lett a morgás. Stefanovic magabiztosan

hozzám lépett, követelte a kardomat, és el volt szánva rá, hogy ellenkezés esetén megölet. En bátran a csapatok elé ugrattam, emlékeztettem őket haditetteikre és győzelmeikre, amelyeket vezetésem alatt vittek véghez és vívtak ki. Szavaim hatottak, a csapatok *Žviót* kiáltottak, én pedig átvettem a parancsnokságot Stefanovictól és a csapatokat visszaküldtem Titelre.

Ez a nap Rajacic számára még egy megalázó esetet tartogatott. Délután,⁷⁹ miután az önkényesen elvett parancsnokságot újra visszaszereztem, megérkezett egy gőzös. Alighogy kikötött, a két zászlóaljat felsorakoztatták, mert a patriarcha érkezett meg, és fontos közlendőket szándékozik kihirdetni. Rajacic teljes ornátusban lépett elő, püspöksüveggel a fején, vele volt a kor legjobb szónoka, Grujic archimandrita.⁸⁰

Megakadályozhattam volna szónoklatát, de katonáim hűségében bízva hagytam, hadd beszéljen, és oda sem mentem a csapatokhoz. A patriarcha felszólította őket, hogy hagyjanak el engem, mert a népet én a császár ellen akarom vezetni. Grujic is felsorakoztatta ékesszólásának egész tárházát, ő is ugyanczekeket mondta. A katonák azonban nem hitték el hazugságaikat, és válaszuk ennyi volt: "óvivo, Stratimirovic!" - majd sortüzet lőttek a levegőbe. Rajacic kíséretével a félelemtől sápadtan menekült a hajóra, és sietett vissza Karlócára.

Különösebb nehézség nélkül sikerült Stefanovicot ártalmatlanná tennem; de még egy sokkal nehezebb feladat is várt rám: Mihai Jovanovicot kellett elűznöm. Nagyon vakmerő harcos volt, alárendeltjei is kedvelték. Elküldtem két megbízható embert, hogy az ottani csapatok - négy zászlóalj és tíz ágyú volt Zsablyán - hangulatáról megbizonyosodjak. Mihai meglepte az embereimet, utánuk is lőtt és az egyiket megsebesítette. Megüzente nekem, hogy ő sem gyenge ember, és ha megkísérelném, hogy elfordítsam tőle a katonáit, felkötött. Nyomatékkal a helység előtt az út mentén felállítatott egy akasztófát. Természetesen nem vettem figyelembe a fenyegetéseit, és elhatároztam, hogy rajtaütök. Tudtam, hogy Mihai nem veti meg a jó bort, ezért úgy láttam jónak, hogy éjszaka lepjem meg,⁸¹ amikor valószínűleg ittasan alszik. Nem csalódtam. A gyalogság Zsablya főterén táborozott. Az ágyúk élesre voltak töltve, de Mihai a szállásán aludt. Fél tucat emberemmel betörtöm a szobájába; anyaszült meztelenül feküdt az ágyon. Fogolynak nyilvánítottam, elvettem a kardját, és megparancsoltam neki, hogy öltözzön fel és jöjjön át a másik szobába, odamegyek magam is. Szót fogadott, de dacolva és hajlíthatatlan bátorsággal. Kérdeztem, miért nem akar engedelmeskedni a parancsaimnak. Őt a patriarcha állította a dandár élére, mondta, és kötelességének tartja, hogy csakis neki engedelmeskedjék. További kérdésemre: komolyan gondolta-e, hogy felkötött, ingennel válaszolt:

- Mit gondol, mit teszek most önnel?

- Ki fog végeztetni, de bízva kegyelmében remélem, hogy katonához méltón, agyonlövétéssel.

- Nem. Kevés ilyen rátermett emberünk van, nem nélkülözhetjük önt. És hogy bebizonyítsam, mennyire bízom a szerbek szeretetében, mennyire nem félek, meghagyom önt jelenlegi parancsnoki helyén.

Nagylelkűségem logyózte ellenállását, és arra kért, engedjem el Karlócára: rá akarja bírni a patriarchát, hogy béküljön ki velem és ne akarja a fővezérséget elvenni tőlem. Ígétét teljesítette, és hamarosan egy levelet hozott Rajacictól.⁸² Ebben a patriarcha kedves fiának nevezett, kért, hogy felejtsem el a történeteket, és tartsam meg továbbra is a fővezérséget. Ugyanakkor azonban futárt küldött Radetzky tábornagyhoz, hogy küldje azonnal Karlócára Supljikac⁸³ vajdát, mert én terveket szövök Ausztria ellen, s ezeket csak a vajda akadályozhatja meg.

1848. október 6-án Stevan Supljikac vajda megérkezett Karlócára. Siettem parancsnokságomat letenni,⁸⁴ és a vajdának hadügyeinkről jelentést vinni. Nagyon barátságosan fogadott, rokonaként kezelt, mert unokatestvérének lánya, Amalia,

Radivoj Stratimirovichoz ment feleségül. Hangoztatta azt is, hogy akarata ellenére, felsőbb parancsra jött ide, és személy szerint úgy találja jónak, hogy eddig sikeres háborúnkat továbbra is én vezessem. Barátságának bizonyításaképpen maga mellé vette parancsörtsitznek legkisebb öcsémet, Teodort, aki később a szerb nemzeti ulánusoknál lett főhadnagy.

A vajda rokonszenves, bizalmat ébresztő ember volt. Erős, széles vállú, méltóságteljes fellépésű, energikus. Magas homloka és jóságos szemei élénk szellemi életéről tanúskodtak. Az ötvenes éveiben járt, és nem akármilyen katonai múltra tekinthetett vissza. Az 1815 előtti időkben, amikor a horvát végvidék és Dalmácia Napóleon uralma alatt állt, abban a csapattestben szolgált, amelyet a határőrvidék a napóleoni nagy hadsereg számára állított; a Becsület-rendet is a nagy hadvezér saját kezéből kapta.

Az akkori hadsereget összehasonlítva a mi korántsem egységes, inkább parasztokhoz, mint katonákhoz hasonló csapatainkkal, először elszörnyedt, de egyúttal elismerését is kifejezte teljesítményünk és sikereink iránt. Alig érkezett meg, Rajacic nagyzási hóbortja miatt majdnem azonnal visszaindult Itáliába. A patriarcha katonai játszadozása komoly ellentétre adott okot közöttük. A vajda parancsokat adott ki, hogy hogyan álljanak fel a csapatok a Római sáncokon, majd a Tiszán túlra utazott szemlét tartani. Rajacicnak nem tetszettek a rendelkezések, és más felállítást rendelt el. Amikor Supljikac visszatérésekor ezt megtudta, éles összeütközésre került sor közöttük: ha őszentsége csapatokat akar vezényelni, az volna a legjobb, ha vajdává is megválasztatná magát. - A lecke hatott, és ettől kezdve Rajacic nem ártotta bele magát katonai ügyekbe.

A dolgok állása nem tette kívánatosná, hogy a korábbi népszerű fővezér és a vajda egyszerre legyen jelen a csapatoknál. Úgy határoztunk, hogy én egy küldöttség élén a császár udvarába, Olmützbe megyek a májusi nagy nemzeti gyűlés határozatainak szentesítését kieszközölni.⁸⁵ November közepén Zágrábon és Stájerországon keresztül Bécsbe utaztam. A küldöttség tagja volt a vajda egyik rokona is, Jovan Supljikac főhadbiztos, valamint a főbizottság egy tagja, Kosta Bogdanovió. Utazásunk során mindenütt ünnepélyesen fogadtak bennünket.

Egy fiatal cseh újságíró, Myslivec lovag, aki több hétig tartózkodott főhadiszállásomon, nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy külföldön is ismertté tegye nevemet. Tudósításokat küldött a prágai cseh és német nyelvű lapoknak, és cikkei eljutottak a bécsi újságokhoz is. Bécsben rendkívüli kitüntetésben részesítettek. Az osztrák arisztokrácia tekintélyes tagjai tiszteltek meg látogatásukkal, és kifejezték meleg rokonszenvüket a szerbek iránt.

Bécsben éppen leverték a forradalmat, amely a hadügyminiszter, Latour gróf⁸⁶ iszonyatos halálát okozta. A magyarok provokálták ki ezt a felkelést ügynökeik, sőt megvesztegetés segítségével, hogy a bécsi kormányt megbénítsák.⁸⁷ Segítségükre volt, hogy egy olasz gránátoszászlóaljat is sikerült megnyerniük,⁸⁸ és ez részt is vett a lázadásban. A zendülők benyomultak a hadügyminisztérium épületébe, megragadták a minisztert, először tetteleg bántalmazták, majd felkötötték egy lámpaoszlopra a minisztérium előtt. A minden meggondolatlan lépésre kész egyetemi ifjúság segítségével elűzték a polgármestert és a városi tanácsosokat, majd forradalmi bizottmányt állítottak fel a főváros irányítására. Messenhauser,⁸⁹ egy volt tisztet állítottak a nemzetőrség élére. A városparancsnoki tisztet Bem tábornokra,⁹⁰ egy nemzetközi forradalmárra bízták, aki már a lengyel felkelésben is kiemelkedő szerepet játszott. Természetesen ezek a tettek nem maradhattak megtorlatlanok. Alfred zu Windisch-Grätz⁹¹ prágai főparancsnok a bécsi események hírére összeszedte a nélkülözhető cs. kir. csapatokat, gyorsmenetben Bécsbe jött, és a schönbrunni császári kastélyban rendezte be főhadiszállását.

A bán is Bécsbe sietett seregével,⁹² és a fővárost, mint egy ellenséges várost, véres harcok árán vették be. Bem tábornoknak sikerült elmenekülnie, mégpedig úgy,

hogy osztrák tábornoki egyenruhában eljátszotta, hogy megszemléli az előőröket, majd a Práterben polgári ruhát öltött, és zavartalanul átszökött Erdélybe.⁹³

Több napos bécsi tartózkodás után Olmützbe mentünk Ferdinánd császárhoz. Utunk során áthaladtunk Kremsieren, ahol Strobach⁹⁴ elnökletével ülésezett a birodalmi gyűlés. A parlament többségét szlávok alkották; legkiemelkedőbb küldöttei közé tartoztak Smolka⁹⁵ és Dr. Rieger.⁹⁶ Alig terjedt el megérkezésem híre, máris meghívtak, hogy vegyek részt a következő ülésen. Társaimmal együtt a miniszteri páholyban ültünk. Másnap a gyűlés tagjai fényes estélyt rendeztek a tiszteletemre. Fiatal cseh arisztokraták alkották díszőrségemet, és a következő napokban számtalan küldöttség érkezett Cseh- és Morvaország városaiból, hozták az okleveleket, amelyek diszpolgárrá nyilvánítottak. Kremsierben tartózkodott a parlament ülése alatt a miniszterelnök, Felix zu Schwarzenberg herceg⁹⁷ is. Természetesen kihallgatást kértünk tőle. A lehető legszívélyesebben fogadott, és megkért, hogy társaim nélkül is látogassam meg. Amikor erre sor került, közölte velem, ajánlatos lenne, ha Rajacic túlkapásainak ellensúlyozására belépnék a cs. kir. hadseregbe, és ő már ki is eszközölte a császárnál, hogy nevezzen ki vezérkari ezredessé. Szilárdan meg volt győződve róla, hogy ajánlatukat szívesen és készséggel elfogadom, így titkára, Hübner báró,⁹⁸ későbbi nagykövet, egy levelében már ezredesnek is szólított. Cseh barátaimmal közöltem ezeket a dolgokat; sajnos hagytam, hogy lebeszéljenek a felajánlott rang elfogadásáról. Az urak, akik a birodalmi gyűlés többségének támogatását bírták, öntudatosan kijelentették, hogy nekem, mivel hadtestet vezetek, és csatákat nyertem, feltétlenül cs. kir. tábornoknak kell lennem, és ők ezt a kormánynál keresztül is fogják vinni. A szláv többség szóvivőjével jó barátságot kötöttünk, és ezt a köteléket csak a halál vágta el. Olmützben hamarosan tanúja lehettem Új-Ausztria története legfontosabb eseményeinek. Ferdinánd császár lemondott a trónról, és unokaöccsét, Ferenc Józsefet, Ferenc Károly fiát, egy 18 éves fiatalembert kiáltották ki Ausztria császárává.⁹⁹ A fordulatban a legnagyobb része a fiatal császár anyjának, Zsófia főherceggasszonynak - egy igen tehetséges, energikus asszonynak - és Felix zu Schwarzenberg hercegnek volt. Ferenc József egyik első kihallgatásán éppen a mi küldöttségünket fogadta. Ekkor a szerb nemzet nevében átnyújtottam neki a hódoló feliratot. Ófelsége válaszában kegyesen tudomásul vette a szerb nemzet kinyilvánított hűségét.¹⁰⁰

Hamarosan ezután, december 15-én az udvar szentesítette a májusi karlócai nemzeti gyűlés határozatait. Megerősítették Rajacic szerb patriarchává és Supljikac szerb vajdává választását; jóváhagyták a Szerb Vajdaság létrejöttét a Szerémséggel, a Bácskával és a Bánsággal együtt, és ófelsége felvette a szerbek nagyvajdájának címét, amit még ma is használ.¹⁰¹

Hazautazásunkkor megálltunk Bécsben, és itt közeli, nagyon szoros baráti kapcsolatba kerültem Josip Jellacic báróval¹⁰² és bánnal. Estélyt adott tiszteletemre, amelyen az osztrák miniszterek és a hadsereg kiemelkedő vezetői is részt vettek. Felajánlotta közbenjárását, hogy a császárnál érdemeimnek megfelelő elismerést eszközöl ki számomra. Ezt köszönettel elutasítottam, de 1849-ben - hogy biztosítsam magam Rajacic ellenséges fondorkodásaival szemben - elfogadtam Jellacic közbenjárását, hogy cs. kir. alezredesnek nevezzenek ki egy huszárezredbe.¹⁰³

Itt szeretném bemutatni azokat a jelentős személyiségeket, akikkel akkoriban személyes, hivatali kapcsolatba kerültem. Felix zu Schwarzenberg herceg miniszterelnök és külügyminiszter minden ízében nagyúri jelenség volt. Termete vékony, középmagas, ő maga rokonszenves. Erélyes vonások, értelmes szemek, de a sápadt arcon szenvedő, ideges rezdülések. Őszinte jóindulatot tanúsított irántam, azt akarta, hogy mindig olyan poszton legyek, ahol a jövőben is Ausztria érdekeit szolgálhatom. Korai hirtelen halála ez irányú terveit sajnos meghiúsította, és az akkor nagy hatalommal rendelkező patriarcha álandó intrikái későbbi szolgálataimat meglehetősen megnehezítették.

Jellacic bán szeretetre méltó, eszes ember volt. Kitűnő szónok, minden tanács-

kozáson sikerrel képviselte a horvát, sőt részben a szerb érdekeket is, már amelyiken részt vehetett. Ő teremtett Alfred zu Windisch-Grätz herceggel együtt Bécsben ismét nyugalmat és rendet, ezért az osztrák arisztokrácia hölgytagjai a szó szoros értelmében körülrajongták. Áhítoztak, hogy írjon emlékkönyvükbe, hogy bármilyen emléket kapjanak tőle. Már 48 éves elmúlt, de még mindig szép ember volt, és sok grófkisasszony követte volna habozás nélkül az oltárhoz. Nagyvonalúságára jellemző, hogy nem tudott sokáig ellenállni az ostromnak, és feleségül vette a 18 esztendőös Sophie von Stockau grófnőt.

Bécs előkelő társadalmi körei és polgárai ellenséges érülettel viseltettek a magyarok iránt. A forradalom alatt sokat túrtak, sok anyagi veszteséget szenvedtek, és most kihasználták jelenlétemet, hogy kifejezésre juttassák szerb rokonszenvüket.

Egy ismert színházi szerző, Pannasch,¹⁰⁴ írt egy darabot „Czerny Georg” címmel, ezt mutatták be tiszteletemre a Burgszínházban. A címszerepet a híres hőskarakter, Löwe¹⁰⁵ udvari színész játszotta. Amikor a páholyban szerb tábornoki egyenruhában megjelentem - ezt a háború elején Sándor fejedelemtől kaptam -, a földszint közönsége felállt, háromszoros „Éljenek a szerbek!” kiáltással üdvözöltek, a páholyokból hölgyek integettek felém, és rokonszenvüket tapsal fejezték ki.

Sok arisztokrata családtól kaptam meghívást, kivált Podstatzky-Liechtenstein gróf házában fogadtak meleg barátsággal.

Mielőtt bécsi tartózkodásom fejezetét lezárnám, meg kell említenem egy olyan esetet, amelyre még ma is szeretettel emlékezem.

Alfred zu Windisch-Grätz herceg a császár alteregójaként Bécs és környékére ostromállapotot hirdetett, és könyörtelenül felelősségre vonta a forradalmi zavargások vezetőit és résztvevőit. Kivégezték Messenhausert, a bécsi nemzetőrség parancsnokát, Robert Blumot,¹⁰⁶ a lelkes szabadságharcost és másokat; tekintélyes bécsi polgárok is halálra ítélték. Ezek fogságban várták a kivégzésüket. Közöttük volt F. viaszgyáros is, egy nagy, a Kohlmarkton lévő cég vezetője. Még akadémiai időmből jól ismertem Dr. Sternét, az arisztokrácia és a vagyonos polgárság sokat foglalkoztatott és így meggazdagodott fogorvosát. Dr. Sterne - eredeti neve nem ez volt - Nagyikindán született a Bánságban, s ezt a jól csengő nevet csak hírverésből vette fel. Egyik látogatásomkor ott találtam nála egy mély gyászba öltözött hölgyet két hét-nyolc év körüli gyerekekkel; könnyek között búcsúztak Sternétől. Megkérdeztem, ki ez az asszony, és megtudtam, hogy a halálra ítélt F. viaszgyáros felesége. Hiába kért kihallgatást Windisch-Grätztól; a férjét másnap kivégzik. A szerencsétlenek részvétet ébresztettek bennem, és elhatároztam, hogy közbenjárjak az elítéltért. Jellacic bán ismételtelen megkérdezte tőlem, nem akarok-e jutalmat szolgálataimért, nem akarok-e kitüntetést vagy birtokadományt a bánsági kincstári uradalmakból. Most akartam valamit: kegyelmet F. számára. Jellacichoz siettem; éppen egy vacsorán vett részt, így csak segédtisztját találtam otthon, Rodich őrnagyot,¹⁰⁷ a későbbi tábornagynak és dalmáciai helytartót. Rávettem Rodichot, hogy vezessen Jellacichoz a vacsorára. Sürgős ügyre hivatkozva kihívtam egy rövid megbeszélésre. Ígéretére emlékeztetve előadtam kérésemet.

- Jó, jó kedves Stratimirovic, de ez biztos várhat holnapig?

- Nem, nagyméltóságú uram, életről-halálról van szó!

Arra kértem, menjen azonnal Windisch-Grätzhez Schönbrunnba és eszközöljön ki kegyelmet F. számára. Eredetinek találta kérésemet, és megkérdezte, szerelmes vagyok-e F. lányába. De azért teljesítette a kívánságomat, felkereste Windisch-Grätz herceget és elárta, hogy a halálos ítéletet több évi fogságra változtassák. Ez aztán a császári amnesztia jóvoltából csak három évig tartott.

A Bánságban 1848 decemberében a szerbek számára kedvezőtlenül alakult a hadi helyzet. A magyarok Damjanich¹⁰⁸ és Kiss vezetésével több sikeres csata¹⁰⁹ után Pancsova ellen nyomultak, és egészen Neudorfig jutottak. Szorongatott helyzetünk

arra kényszerítette a patriarchát, hogy ismét Sándor fejedelemtől kérjen segítséget,¹¹⁰ az uralkodó teljesítette a kérést, és több ezer jól felfegyverzett szerbet küldött Pancsovára Knicanin ezredeshez.

Stevan Supljikac vajda december 27-én bekövetkezett hirtelen halála után¹¹¹ Mayerhofer ezredes megragadta a kedvező alkalmat, és átvette a szerbek főparancsnokságát. Január 1-én Neudorf ellen indította a szerb csapatokat, de a magyarok visszaverték őket, és vissza kellett vonulniuk Pancsovára. A haditanácson Mayerhofer azt követelte, hogy ürtsék ki Pancsovát, ezt azonban Knicanin határozottan elutasította. Ezután Knicanin sikeres csatát¹¹² vívott a magyarokkal, megmentette Pancsovát - mégis Mayerhofer kapta meg érte a Mária Terézia-rendet; így is csak néhány napig állt a szerb csapatok élén, mert át kellett adnia a parancsnokságot Todorovic cs.kir. vezérőrnagynak.¹¹³

Bécsből hazatérve¹¹⁴ Nagybecskerekre mentem. Itt tartózkodott a patriarcha és a főbizottság néhány tagja is. Májusi határozataink szentesítése után Rajacic kinevezte a Szerb Vajdaság kormányát. Ő volt az elnök, én pedig az első alelnök. Eddig a magam parancsörtszjeim költségeit saját erőforrásaimból fedeztem, ezért kölpényi birtokom jelentősen meg volt terhelve. Most kaptam először fizetést, korlátozott eszközöink miatt mindössze 200 forintot. Egy szerb hazafi bőkezűségének volt köszönhető, hogy ezt az illetményt is nélkülözni tudtam. Kupusarevic a város leggazdagabb polgára és nagybirtokosa volt. Több hetes nagybecskereki tartózkodásom alatt egyik segédtszemmel és két parancsörtszemmel együtt vendégül látott, házában laktam és bőséges ellátásban volt részem. Péterváradiaiból álló testőrségem számát tizenkettőre csökkentettem; ők a szomszéd házban kaptak szállást és ugyancsak bőséges ellátást. Ezzel a rokonszenves családdal tartós baráti kapcsolatot ápoltam, előbb az apával, majd halála után a fiával.

A patriarchával a kapcsolatom valamivel barátságosabb lett, miután Bécsből én hoztam meg neki a Vaskorona-rend első osztályát. Visszatért Zimonyba, én pedig Becskereken maradtam. Nem voltam ugyan csapatparancsnok, de olyan esemény történt, hogy újra katonaként kellett fellépnem. 1849 elején a bécsi kormányzat követelte Knicanin és a szerb segédcsapatok visszahívását; az itt állomásozó cs. kir. csapatokat elegendőnek ítélték a Bánság megtartására és a lázadók leverésére. Knicaninnal 500 lovasított cigány is érkezett a Bánságba. Engedetlen, rabló csűrhe volt ez, közülük naponta egész csoportok dezertáltak, és a sík vidéken a szerbeket, magyarokat és németeket egyaránt fosztogatták és kirabolták. A cigányok ekkor értek Becskerekre. Naponta érkeztek a bejelentések és panaszok kihágásaik miatt. Az anarchikus állapotok az egész városban és a környéken elviselhetetlenné váltak, kiutat kellett tehát találnom. Statáriumot hirdettem gyilkosságra, rablásra és gyújtogatásra. Hamarosan a gyakorlatban is alkalmaznom kellett ezt a szigorú intézkedést. A polgárok és a magántulajdon biztonsága érdekében egyfajta önkéntes polgárőrséget alakítottam felfegyverzett becskerekiekből. De nagyon nehéz volt ezeket az embereket katonai rendre szoktatni. Szerencsére testőreim még körülöttem voltak - pétervárad határőrök élükön egy őrmesterrel. Még a háború elején vettem magam mellé. Ezek a bátor emberek kis különítményekben átfésülték a várost, és nagyon hasznos szolgálatot teljesítettek. Egyszer csak megszólaltak a harangok, tüzet jeleztek. Az egyik ház lángokban állt. Amikor az őrjárat odaért, látták, hogy több fegyveres cigány akar rablott tárgyakkal eliszkolni. Ezek fosztották ki és gyújtották fel a házat. A határőrök megjelenésére a gonosztevők az udvar felé menekültek, és megszöktek a hátsó kijáraton. De egy cigányt sikerült elkapni. Rögtönítélő bíróság elé állítottam, ez kimondta a halálos ítéletet a gyújtogatóra, és még aznap felakasztották. Az elrettentő ítélet hatott. A cigány lovasság hanyatt-homlok menekült Pancsovára, onnan pedig vissza Szerbiába. Belgrádban a fejedelem haragosan fogadta és szigorúan megbüntette őket, majd pedig valamennyiüket visszatoloncolták korábbi lakóhelyükre.

Egészében véve kellemesen teltek itt napjaim, itt tartózkodásomat csak az keserítette meg némiképp, hogy a Marostól Pancsova felé hátráló osztrák-szerb

hadtest cs. kir. tisztjei nem néztek rám jó szemmel, mivel én, bár nem voltam cs. kir. tiszt, mégis cs. kir. csapatokat is vezényeltem. A legellenségesebben Herdy ezredes vezérkari főnök viselkedett.

Időközben¹¹⁵ új, ügyünket tekintve nagyon kedvezőtlen események történtek. Perczel Mór¹¹⁶ magyar tábornok tetemes túlerővel rohammal bevette Szenttamást¹¹⁷, ahol ekkor Stefanovic őrnagy volt a parancsnok. Bosszúból kifosztatta és felgyújtatta a „rác fészket”. Onnan a Sajkás kerületbe Titel felé menetelt, hogy betörjön a Szerémségbe, és Karlócat, ezt a gyűlölt várost is megbüntethesse.

Rajacic szorongatott helyzetében ismét Szerbia segítségét kérte és meg is kapta. Knicanin ezer szerbiaival Szalánkeménig nyomult, hogy onnan átkeljen Titelre. De amikor megismerte a Sajkás kerület kétségbeesett helyzetét, nem akart Titelre menni, és népszerűségében bízva azt tanácsolta a patriarchának, hogy engem küldjön a Sajkás kerületbe. Rajacic nem mert sereget adni a kezembe, csak kormánybiztosként küldött oda.¹¹⁸ A sajkások a Perczel által elfoglalt falvakból Mosorinba és a Tisza mentén húzódó megközelíthetetlen mocsár védelme mögé menekültek. Én Szalánkeménen keresztülsiettem Titelbe. A Tisza és a Duna a nagy esőzések miatt kilépett medréből, és az egész síkságot elárasztotta; a kiterjedt tóhoz hasonló vízből csak a titeli fennsík emelkedett ki. Esőben, viharban, éjszaka keltem át csónakon Titelbe. Az út megtétele egyébként alig egy óra; most több óráig tartott. Amikor a Dunagőzhajózási Társaság titeli ügynökségéhez megérkeztem, megütközve láttam, hogy gőzhajónk sajkás katonákkal van tele, és Stefanovic éppen ágyúkat rakat fel a hajóra. Azonnal leállítottam a behajózást, parancsot adtam a katonáknak, hogy szálljanak ki, a mocsáron át siessenek Vilovába, a helységet és a gátat szállják meg. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Stefanovic készséggel és örömmel követte parancsaimat; közöltem vele, hogy Mosorinba megyek, és megpróbálom az elmenekült és szétszóródott sajkásokat és péterváradiakat lehetőleg összegyűjteni. Jelenlétem bátorította a menekülőket, és alig 48 óra alatt négy-ötezer embert egyesítettem parancsnokságom alatt. Minden asszonyt, gyereket és öreget átszállítottam Szalánkeménbe, és halálbüntetés terhe alatt tiltottam meg, hogy fegyverképes férfiak átszökjenek a Szerémségbe. Egyúttal megparancsoltam, hogy a hajókat süllyesszék el, vagy vigyék át Szalánkeménbe. Ekkor Perczel kiadott egy kiáltványt,¹¹⁹ amelyben a sajkásokat meghódolásra szólította fel; válaszul megüzentem neki, hogy újra átvettem a szerbek parancsnokságát, és nem szokásom csata nélkül egész vidékeket kiűriteni. Mihelyt Perczel megtudta, hogy tekintélyes haderővel állok Mosorinnál, támadásra szánta el magát, hogy a szerb védelem utolsó ellenállásra képes bástyáját is bevegye. Április 12-én, nagycsütörtökön egész hadtestével, vagy tizenkétezer emberrel és megfelelő tüzérséggel megjelent Sajkásgyörgyén. A helység a Tisza és a Duna között középen fekszik,¹²⁰ mocsár választja el a titeli fennsíktól. Mosorinnál hosszú gát vezet a mocsáron keresztül. A gát végét Sajkásgyörgye irányában mellvéd védte mély árokkal, megrakva ágyúkkal. Vilovo felől, ahol a mocsár annyira összeszűkült, hogy hidat építhettünk, veszélyeztetettük Perczel állásának jobb szárnyát.

Megjegyzem, hogy jelenlétem ellenére a csapatok a folytonos vereségek, Szenttamás és a Római sáncok bevétele miatt¹²¹ még mindig csüggedtek voltak. Felvonultattam őket, rámutattam a tengerhez hasonló árterületre - amely a menekülést lehetetlenné tette -, és azt mondtam nekik, hogy vagy győznek, vagy vízbe fulladnak. Vallásos érzületükre próbáltam hatni, és hogy a helyzet komolyságát átérezzék, odahívtam a helység papját, és feladtam az egész legénységnek a szent kenetet. Így mentünk Perczel támadásának elébe. Tudtam, hogy demoralizált csapataink csak támadásban emberelik meg újra magukat, ezért építtettem egy szükséghidat a körülárkolt gáton keresztül, és éjfél után¹²² Perczel állásai ellen nyomultunk. Támadásunk meglepte őket, némi zavar keletkezett táborukban, és visszavonultak. Ahogy világosodott, és gyengeségünk láthatóvá vált - csak két zászlóaljjal támadhattam, a tartalékot a tábor őrzésére hátra kellett hagynom -, Perczel magához ragadta a kezdeményezést. Lovasága¹²³ szorongatott bennünket, így négyezőget alkotva lassan, harcolva vissza kellett

vonulnunk.

A Mosorintól kiinduló hosszú gátat eredményesen tudtuk védeni, és azzal is meg tudtuk akadályozni az ellenség előrenyomulását, hogy a gáttól balra a mocsárba nyúló félszigeten - ez mindig szárazon maradt - felállítottuk 18 fontos ágyúinkat. A gát végén Sajkásgyörgye felé - ahogy említettem - építettem egy mellvédet, és mély árkot ásattam. Itt voltak a lövegek. Ez az állás nem nyújtott teljes védelmet, ugyanis a gát mellett egy 40-50 lépésnyi száraz sáv húzódott, és az ellenség a mellvéd megostromlása nélkül előre tudott itt nyomulni. Fontosabb volt a 18 fontos ágyú elhelyezése; ezt előbb fel tudtuk vonni a gátra, mint ahogy az ellenség odaért, és végigpáztázhattuk a hadoszlopokat. Gyenge csapataink több mint két órán át tartották a gát túloldalát, és négyszögben lépésről-lépésre hátrálva a magyar lovasság és gyalogság minden támadását visszaverték. De a túlerőnek nem tudtunk ellenállni, és vissza kellett vonulnunk a gátra. Elkeseredett, hosszú harc kezdődött. Perczel makacsul kísérletezett, hogy elfoglalja a gátat, és aztán Mosorin ellen nyomulhasson. Egyik támadás követte a másikat. Az egyiket visszavertük, de mindig újabb csapatok törtek előre; végül déli 12 óra körül Perczel nagy veszteséget elszenvedve visszavonult, ugyanis Stefanovic Vilovo felől megtámadta a jobb szárnyát. Perczel rákényszerült, hogy hadtestének nagy részét arrafelé fordítsa. Stefanovic sem számíthatott nyílt mezőn sikerre, hiszen kevés embere volt, és visszavonult a vilovói sáncok mögé. A háború egyik legdöntőbb csatáját¹²⁴ tehát a szerbek nyerték meg. Perczel nem kísérelt meg több támadást, Verbászra vonult vissza,¹²⁵ és a Sajkás kerület minden útjába eső falvát felgyújtatta. Ha itt nem győzünk, mozgalmunk a döntő pillanatban, Jellacic báró megérkezése előtt elbukik, Perczel pedig Titelen és Szalánkeménen keresztül betörhetett volna a Szerémségbe.

Mosorinnál megsérült a lovam; amikor leszálltam a nyeregéből, csapataim azt hitték, hogy elestem. Fánik tört ki, szinte veszélyeztette a sikert.

A mosorini csata utáni napokban Knicanin is ide érkezett. A fennsíkon építettett magának egy deszkakunyhót, ebbe költözött be, és több hónapig itt tartózkodott. Időközben a péterváradai ezred ezredesét, Puffert,¹²⁶ a Sajkás kerület cs. kir. csapatainak parancsnokává nevezték ki. Április 14-én Puffer három zászlóalj péterváradival és egy hatfontos üteggel Mosorinba érkezett.¹²⁷ Ennek a nagyon tehetséges tisztnak sikerült csapatainkat egyesítve a sereget rendbe szednie, menetkész állapotba hozni és a szükséges lőszert beszerezni. A csapatokat két dandárra osztottuk, a tűzérségből pedig négy tábori üteget alakítottunk.

Miután Mosorint és Vilovót megfelelően megszálltuk - hogy mindenképp biztosítva legyen visszavonulásunk a titeli fennsíkra -, április 20-án megkezdtük az előrenyomulást a Római sáncok elfoglalásáért. Délután 2 órakor két zászlóalj sajkással, egy zászlóalj péterváradival, egy zászlóalj bácskai önkéntessel és 10 löveggel indultam Vilovóból. Puffer Mosorinból Zsablyán keresztül Kátyra menetelt. Két zászlóalj péterváradit, egy zászlóalj sajkást, egy zászlóalj szerbiai, négy század bácskai önkéntest és szintén tíz ágyút vezényelt. Kátyig mentünk anélkül, hogy ellenségbe ütköztünk volna, és itt foglaltunk állást; néhány szakaszt a Római sáncokig toltunk előre.

Április 21-én este a Római sáncokig hatoltam, és megszálltam azokat¹²⁸ a Duna melletti mocsaraktól egészen a Kátyról Temerin felé vezető országútig. Tőlem jobbra állt Puffer dandára. Aznap éjjel két zászlóaljjal megkísértem Újvidéken rajtaütni az ellenségen, de éberségük miatt nem jártam sikerrel. Nappal nem vállalkozhattam komoly támadásra, ahhoz gyengék voltak csapataim, így visszavonultunk a Római sáncok mögé. Április 22-én kora reggel megtámadott bennünket az ellenség, három gyalogzászlóalj, hat huszárszázad és nyolc üteg. Az újvidék-temerini országúton nyomultak előre, és kedvezően fedezve voltak. A Római sáncoktól nem messze lévő gazdasági udvarok, kertek, facsoportok, sőt egy nagy, kiégett tömbház védelmet nyújtottak az előrenyomuló ellenségnek. Amikor 1500 lépésnyire közelítették meg a Római sáncokat, két hadoszlopba váltak szét. Az egyik csak gyalogosokból állt, és az

úttól jobbra nyomult előre az ostromhoz; a másikat lovasság és tüzéség alkotta és bal felől helyezkedett el. Két 12 fontos ágyút vontattak fel az országutra, és 1000 lépés távolságból erős tüzet nyitottak lövegeinkre, négy tarackjuk és két 12 fontos ágyújuk pedig valóságos golyózáport zúdított balszárnnyunkra. A két lövegállás között hat század lovas mozgott.

A bal szárnyon erős lövegtűz bontakozott ki. Itt volt Milivoj Petrovic őrnagy (Blaznavac) négy löveggel, közöttük egy 18 fontos ágyúval. Petrovic őrnagy maga irányított minden löveget; ágyúink a fal fedezékében nyugodtan és sikerrel lőtték az ellenséget, annak tüzésége pedig nagy veszteségeket szenvedett; egy tarackot és két lőszeres kocsi kilőttünk. Mivel a 12 fontos ágyúk nem okoztak nekünk nagyobb kárt, ezért a kéznél lévő lövegeinket az ellenséges lovasságra irányítottam, mire az meghátrált. Gyalogságuk sem nyert nagy területet. A leégett házak kertjeiben lévő csatárok megakadályozták előrenyomulásukat. A tüzéségi csata kedvezőtlenül alakult a magyarok számára, ezt a gyalogság erőteljes előretörésével próbálták kiegyenlíteni. Parancsnokuk három hadoszlopot alakított, és gyorsan nyomultak előre. Visszavetették csatárainkat, és állandóan balra húzódva jobb szárnyamat akarták elkapni, hogy a mocsárba szorítsanak bennünket. Az egyik hadoszlop már elfoglalta a Római sáncok előtti majorságot, és a sáncokat akarta megtámadni. Kemény gyalogsági harc kezdődött, és a magyaroknak meg kellett elégedniük a major megtartásával. Már két órája csatáztunk, amikor eljött számunkra a kedvező pillanat. Egyik lövésünk szerencsésen eltalált egy ellenséges lőszereskocsi, s az felrobbant. A zavart kihasználva két század szerbiai rárontott az ütegekre, és el is foglalta őket. A huszárok azonban megmentésükre siettek, megrohanták a szerbiaiakat, és visszavették az ágyúkat. Egy befogott lőszereskocsi azonban nem engedtek a keményen harcoló szerbiaiak elragadni, és kedves zsákmányukat a római sáncok mögé vonták. Ezt a pillanatot használtam én ki. A péterváradí zászlóalj élén a legközelebb álló ellenséges gyalogoszlopra támadtam, az pedig meghátrált lovassága felé; most visszafoglalhattam a majorságot, sőt tovább törtem előre a magyarok ellen. Két ellenséges gyalogoszlopnak sikerült a lovasság védelme alatt az újvidéki lőportoronyig visszavonulni. Csak a majort védő harmadik oszlopot - az Este-gyalogezred¹²⁹ egyik zászlóalját - sikerült elvágnunk. Meg kell mondani, dicséretre méltó bravúrral küzdöttek, nagy részüknek sikerült is lovasságukat elérnie. Egy század azonban ott rekedt, ezeket foglyul ejtettük, és egy részüket a pardont nem ismerő szerbiaiak lekaszabolták. A csata végén, amikor én rohammal kitörtem a sáncokból, megjelent Puffer ezredes dandárával a csatamezőn, és még egy zászlóalj péterváradit vetett be az ellenség legszélső bal szárnya ellen. Lovasság hiányában nem volt módunk a győzelmet teljesen kihasználni. Az ellenség kb. 150 halottat hagyott a csatamezőn, a mi veszteségünk kisebb volt. A lovamat megölte egy gránát, amely a lábaim előtt robbant fel. Mielőtt lezárnám ezt a fejezetet, el kell mesélnem, hogy hogyan érezte meg a lovam halálának közeledtét. Tökéletesen megbízható állat volt, tüzelő lövegek között is nyugton maradt, de most, amikor egy löveg felé lovagoltam, megtagadta az engedelmséget. Kényszerítettem, erre ugrott néhányat, majd megállt, és elkezdett reszketni. Ebben a pillanatban egy ellenséges gránát robbant közvetlenül a ló előtt, és széthasította a fejét.

Puffer elvonult a Bánságba, én pedig egy dandárral, 10-12 löveggel Kátyban maradtam. Dandárom három zászlóalj sajkásból és egy zászlóalj bácskai önkéntesből állt, akiket Leovic nemzeti százados vezetett, aki eredeti hivatását tekintve zombori ügyvéd volt, de most otthagyva nőt, gyermeket, a nemzeti ügy szolgálatába állt. Kátyot bal felől a Duna mocsarai tették megközelíthetetlenné. A falu előtt erős mellvédet építtettem mély árokkal, és több ágyút vontattam ide. A bácskai zászlóalj szállta meg ezt a sáncot. Én a főerővel a Budisava erdőnél álltam. Ez a Kátyból Temerinbe vezető út jobb oldalán fekszik, kb. 1500 lépésre a falutól. Közvetlenül az erdő előtt vertem le a sátram; itt egy nem túl mély árok is húzódik. Az újvidéki szerbek értesítettek bennünket, hogy a magyarok hamarosan támadnak, ezért Knicanin megszállta Csurogot, hogy a Ferenc-csatorna felől is védve legyünk. Május 5-én

délután Curcic századost felderítésre küldtem a Római sáncokon túlra, az újvidéki lőportorony felé. Estefelé jelentették, hogy jelentős ellenséges erő - gyalogság, lovas-ság és tüzérség - táborozik a lőportorony körül. Ebben az évben korán jött a nyár. 1849. május 6-a pompás, meleg nap volt. A nap sokat ígérően ragyogott, mintha szerencsénket jövendőlte volna meg. Már támadtak is a magyarok hét-nyolcezer emberrel és három üteggel. A magyar gyalogság erőteljesen tört előre, beszorított bennünket a Budisava erdőbe, amely az ágyúgolyók ellen nem nyújtott menedéket, sőt növelte a veszélyt, hiszen a letört és széthasított ágak is a védőkre zuhantak. A kemény, több órás csata mérlege hol ide, hol oda billent, végül az ellenség legyőzésével végződött. Súlyos veszteségekkel vonultak vissza a magyarok. Veszteségük tovább nőtt, amikor egy üteget utánuk küldtem; végül visszavonulásuk menekülésbe csapott át.

A harc közben volt egy nehéz, nagyon veszélyes pillanat, amikor úgy látszott, hogy elvesztünk. A sok veszteséget okozó erős tüzérségi tűz és az ellenség kibontakozó túlereje megijesztette csapatainkat, egyesek futni kezdtek, és a példa ragadós volt. Szembefordultam a menekülőkkal, előrántottam a pisztolyomat, és odakiáltottam nekik, hogy megölöm magam, ha az állást feladják. A sajkások irántam való szeretete legyőzte a pánikot.

Az ütközet végére megérkezett Blaznavac őrnagy is egy zászlóalj szerbiaival; Knjčanin küldte őket, de a csatában már nem vettek részt.

Meg kell említenem, hogy hogyan próbáltuk helyettesíteni a hiányzó lovasságot. Két kocsioszlopot alakítottunk tíz-tíz kocsiból egymástól ötven lépésnyire. A kocsisok begyakorolták, hogy úgy álljanak, mintha lovassághoz tartoznának, és gyors ütemben haladjanak előre, mintha az ellenséges lovasságra akarnának támadni. Minden kocsiban négy felfegyverkezett ember ült, akik az összecsapás előtt lőtték az ellenséget. Elismerésre méltó ügyességgel oldották meg a kocsisok a feladatot. 100 lépés távolságban vágatni kezdtek. A huszárok nem várták meg a támadást, megfordultak és visszavonultak a csataterőről.

Budisava szintiszta nemzeti mozgalmunk utolsó állomását jelentette. Hamarosan megérkezett Jellacic bán a déli hadsereggel¹³⁰ a Sajakás Kerületbe, és itt is megkezdődött Ausztria háborúja a magyarok ellen.

*Bevezette, sajtó alá rendezte
és jegyzetekkel ellátta:*

Pelyach István

A szöveget németből fordította:

Pingiczer Klára,

Jegyzetek

1. Kossuth Lajos 1802. szeptember 19-én született Zemplén vármegyében, Monokon, ősi magyar nemesi család leszármazottjaként.
2. Kossuth Ferenc (1841-1914), 1894-ben tért haza az emigrációból, egy évvel később képviselőnek választották, és ő lett a Függetlenségi Párt elnöke.
3. Kostic, Aleksandar, a szerb főbizottság tagja, Újvidék aljegyzője.
4. Polit, Jovan, újvidéki kereskedő, a szerb mozgalom radikális szárnyának képviselője.
5. 1848. április 8-án délelőtt fogadta a képviselőház a szerb delegációt. Kostic itt elmondott rövid üdvözlőbeszédét közli Thim József. A magyarországi 1848-49-iki szerb felkelés története. I-III. Bp. 1930-1940. (a továbbiakban Thim) I. 34-35. A képviselőház nevében Kossuth válaszolt a küldöttségnek, beszédét közli Kossuth Lajos Iratai. XI. kötet. Bp. 1905. S. a. r. Kossuth Ferenc. 169-173.
6. 1849. október 6-án Pesten.
7. 1848. április 8-án. (a kiadó jegyzete) Kossuth kétszer fogadta saját szállásán a szerb küldötteket. Először április 8-án reggel 8 órakor, majd 9-én délelőtt. Ez utóbbi fogadáson történt az az éles szóváltás, amit Stratiimirovic a következőkben idéz.
8. Kossuth haláláig tagadta az idézett párbeszéd hitelességét, sőt azt állította, hogy 1865-ig nem is beszélt Stratiimiroviccsal. Ezzel szemben visszaemlékezéseikben Szemere Bertalan és Vukovics Sebő is szinte szó szerint így emlékeztek a jelenetre: „Kossuth - midőn a hazafiság és szabadság elveit kimerítő nézeteiről a küldöttséget meggyőzni nem tudta, a fennevezett küldöttségi tag fenyegető szavai által felingerelve a beszédet e szavakkal vágta ketté: >azon esetben tehát döntsön el inkább közöttünk a kard<.” Vukovics Sebő Emlékiratai. S. a. r. Bessenyei Ferencz. Bp. 1894. 142.
9. Az 1848. április 26-i rendeletben István főherceg s nádor, valamint Eötvös József báró vallás- és közoktatásügyi miniszter május 27-re Karlócára hívta össze a szerb egyházi kongresszust. A rendeletet közli Thim II. 138. A radikálizáló mozgalom híveit azonban ez már nem elégítette ki, s május 13-15 között nemzeti gyűlést tartottak Karlócán.
10. Rajacic, Josip (1785-1861), karlócai ortodox érsek, 1848. december 15-től patriarcha, a magyarországi „szerb nemzet ideiglenes kormányzója”.
11. 1848. május 13-án. (a kiadó jegyzete) A nemzeti gyűlés határozatait, valamint kiáltványát a szerb nemzethez közli Thim II. 206-216.
12. 1848. május 18-án. Die serbische Bewegung in Südbungarn. Berlin, 1851. 87. (a kiadó jegyzete) A főbizottság elnökének eredetileg Rajacicot választották meg, ő azonban május 18-án lemondott a tisztségéről.
13. A főbizottság összetételét ismerteti Thim I. 95. 2. jegyzet.
14. Stratiimirovic agresszív politikáját többen nem helyeselték, Rajacic is óvta a megfontolatlan lépésektől, míg Innsbruckban a császárnál egyértelmű választ nem kaptak a szerb követelésekre.
15. Stankovic már a karlócai nemzeti gyűlésen így agitált a magyarok ellen: „Szerb testvéreim, a templomaikban nem fogod többé hallani Isten igéit, sem szorb nevédet; mindezt, és ami a legszörnyesebb, a magyarok földet elveszik. Azért legyverre ifjak, öregek, ne engedjétek, hogy a magyarok vallásunkat és nemzetiségünket, melyeket elődeink vérukkal megvédték, elrabolják.” Thim I. 126.
16. 1848. június 8-án. (a kiadó jegyzete)
17. Hrabovszky János báró (1777-1852), cs. kir. altábornagy, szlavóniai, majd magyarországi főparancsnok, 1849 januárjában Pesten Windsch-Grätz elfoglalja, és 10 év várfogságra ítélik, Olmützben hal meg.
18. Mészáros Lázár hadügyminiszter június 8-án utasította Hrabovszkyt, hogy „Szíveskedjen: 1. Azonnal a Karlócán felcsapott lábot széjelosztatni. 2. Az alatta álló őrkatonaságának ebben a mozgalomban részvételét keményen eltiltani.” Közli Thim II. 359.
19. A Stein Miksa százados parancsnoksága alatt Karlóca ellen nyomuló magyar csapatok összlétszáma kb. 1100 fő volt.
20. A Karlóca elleni elégtelenül előkészített támadás kudarccal végződött. Az akció elsietettségére utal az is, hogy június 14-én Szemere belügyminiszter amnesztia hirdetésére hatalmazta fel Csernovics Péter királyi biztost, „bámi terhes politikai bünt követtek el” a szerbek. „Használtuk eddig a törvény erejét, nem használt, használjuk ime a kegyelem jóságát; ha ez sem használ, a büntetés és megtorlás fegyveréhez leszünk nyulni kénytelenek.” A levelet lásd Országos Levéltár (a továbbiakban OL) H 9. Belügyminisztérium elnöki iratok. 1848:327.
21. Bosnic, Teodor, cs. kir. őrmester, szerb nemzeti százados.
22. Suducki, Stevan, cs. kir. százados, szerb nemzeti ezredes, a bácskai szerb csapatok parancsnoka.
23. 1848. június 14-én. A kétszáz péterváradin kívül szerbiaiak és szeremésiek is mentek velük, összesen ötszáz ember. A gőzöst három, a sajkás flotta ágyúkkal felszerelt naszadjá kísérte. (a kiadó jegyzete)
24. Molinár Károly (1793-?), cs. kir. alezredes, 1848 októberében a pétervárad vár helyőrségével magyar oldalra áll, ezután honvéd ezredes, Pétervárad térparancsnoka.
25. Drakulic, Jovan, nyugalmazott cs.kir. hadnagy, szerb nemzeti ezredes, a perlaszi szerb tábor parancsnoka.
26. Kiss Ernő (1799-1849), 1848-ban a cs. kir. 2. (Sándor) huszárezred ezredese, majd a bánsági hadtest parancsnoka, 1849-ben altábornagy és Magyarországi főhadparancsnoka, aradi vértanú.
27. 1848. július 11-én. (a kiadó jegyzete)
28. A Rajacic vezette szerb küldöttséget június 19-én fogadta V. Ferdinánd. Kéréseikre az alábbi választ adta: „En azon törvénytelen gyűléseztnek ... választásait és határozatait meg nem erősíthetem; görög nem egyesült alattvalóimnak minden törvényes úton felterjesztett törvényes kívánatait teljesíteni kész vagyok. A magyar országgyűlés, a magyar minisztérium és a ti törvényes nemzeti konventek azon organumok, melyek által ti kívánataitokat előlmebe terjeszthetitek. Hűségtek és ragaszkodástok felől nyilvánított érzelmeiteket tetszéssel fogadom.” Közli Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetleneséi követően fogadta a küldöttséget Ferenc Károly főherceg és felesége, Zsófia főherceggasszony, kik

- előtt a delegáció egyik tagja oly szívrehatóan ecsetelte a szerbek helyzetét, hogy a főhercegi pár könnyekre fakadt.
29. Csernovics Péter (1813-1872), Temes vármegye főispánja, már 1848. április 23-án megkapta birtokosi kinevezését, ezt április 27-én nádori rendelettel megerősítették és hatáskörét kiterjesztették. Utóbbi közli Thim II. 147.
- A másik felhatalmú királyi biztos Vukovics Sebő (1811-1872), Temes vármegye első alispánja, a kisbecserkei kerület országyűlési képviselője. Az ő kinevezésére május 23-án került sor a határozatlannak bizonyult Csernovics mellé. Thim II. 278.
- Somssich Pál (1811-1888), a Helytartótanács volt tanácsosa ekkor mint a kormány bizalmi küldötte segédkezett az ideiglenes legyverszűnet megkötésénél.
30. A legyverszűneti egyezmény szövegét közli Thim II. 454-460.
31. A cs. kir. 16. sorgyalogezred viselte Peter Zanini (1786-1855) altábornagy nevét. Az ezred katonáit a velencei tartományból, Treviso környékéről sorozták, 1. és 2. zászlójuk magyar oldalon harcolt a szabadságharc alatt.
32. A június 26-i újdéki eseményekről Csernovics beszámolt Szemere belügyminiszternek, közli Thim II. 467-468. Az összeüzlés kirobbantója Szabó János feltételes szabadlábon lévő városi rab volt, aki szövetségbe keveredett egy szerbiai önkéntessel. Pechére ellenfelének hírtelen több segítője is akadt, így kénytelen-kelletlen megfutamodott, de üldözői a sörház udvarán utolérték és agyonverték. Rajta kívül még két magyar áldozata volt a cselekedetnek.
- 32a. Pichler, Alexander von, a János osztrák főherceg tábornagy (1782-1859) nevét viselő 1. (galíciai) dragonyosezred kapitánya, 1856-ban cs. kir. alezredesként nyugdíjazták, 1857-ben ezredesi rangot kap.
33. A cs. kir. 39. (magyarországi) sorgyalogezred viselte Dom Miguel (1802-1866) portugál infáns és trónkövetelő nevét. Az ezred 1. és 2. zászlója Péterváradon, 3. zászlója Aradon állomásozott 1848 nyarán.
34. Karagyorgyevics Sándor (1806-1885), 1842-1858-ig Szerbia fejedelme.
35. Srbobran Szenttamás korabeli szerb neve volt, jelentése: szerbek erődje.
36. 1848. július 14-én. (a kiadó jegyzete)
37. Jovanovic, Petar, cs. kir. főhadnagy, Turja parancsnoka, később cs. kir. őrnagy.
38. Művészi módon magyarázza meg ez esetben Stratimirovic a tökéletes vereséget. Écskánál ugyanis a Kiss Ernő ezredes vezette magyar csapatok halogató taktikával és erőteljes agyútűzzel rendezetlen visszavonulásra kényszerítették a szerb erőket. Kiss jelentését közli Pap 310-311.
39. 1848. július 23-án. (a kiadó jegyzete)
40. Harmincegy osztrák tisztet is letartóztattak, akik nem akartak a felkelők oldalán harcolni, és Zimonyra szállították őket. Hátvan gazdag német polgárt ugyancsak Zimonyra internáltak, vagyonukat természetesen elkobozták.
41. Bobalic, Petar, cs. kir. főhadnagy, szerb nemzeti alezredes, a pancsovai szerb tábor parancsnoka.
42. Popovic, Timoteus von (1795-1867), cs. kir. ezredes, 1854-ben Bukarest katonai parancsnoka, 1857-től altábornagy és hadosztályparancsnok Temesváron.
43. Radetzky von Radetz, Josef, gróf (1766-1858), cs. kir. tábornagy, az olaszországi osztrák hadsereg főparancsnoka.
44. Stratimirovic felesége Zákó Istvánnak, a szabadságharc honvéd alezredesének nővére, akit 1843-ban romantikus körülmények között szöktetett meg szüleitől, mivel azok elleneztek szerelmét. Titokban megkötött házasságukat Rajacic érsek érvénytelenítette, az erről szóló határozatot hozó pápi küldött-séget azonban az ifjú és boldog férj kutyáival üldöztette el birtokáról.
45. 1848. augusztus 3-án hunyt el. (a kiadó jegyzete)
46. Ilona nagyhercegné (1806-1873), Mihály orosz nagyherceg felesége, házasságkötése előtt Friderika Sarolta Mária württembergi hercegnő.
47. Wohlhofer, Karl von (1790-1853), cs. kir. vezérőrnagy, a szerb felkelők elleni harcokban még magyar oldalon harcolt, majd 1848 őszén leköszön állásáról.
48. 1848 augusztus első felében a szerbek szenttamási táborukból több sikertelen támadást intéztek Verbász ellen, így augusztus 1-én, 3-án, majd 13-án.
49. A csapatokat könnyű parasztszekéren szállították. (a kiadó jegyzete)
50. Szenttamás 2. ostroma 1848. augusztus 19-én.
51. A támadáshoz felvonult magyar csapatok létszáma kb. 16-18000 fő volt.
52. Bechtold, Philipp von, báró (1786-1862), cs. kir. altábornagy, 1848 június végétől a szerb felkelők ellen harcoló magyar csapatok főparancsnoka, ősszel állt az osztrákokhoz, 1849-ben már Haynau főparancsnoksága alatt teljesít szolgálatot.
53. Eder von Eichenheim, Friedrich (1782-?), honvéd tábornok, 1848 nyarán dandárparancsnok a Délvidéken, novemberől Eszék várparancsnoka, 1849 februárjában átadja a várat az osztrákoknak.
54. Kollowrat-Krakowsky, Leopold von, gróf (1804-1863), a cs. kir. 3. (Ferdinánd) huszárezred ezredese, állál az osztrákokhoz, később cs. kir. altábornagy.
55. A hídőt támadó Wohlhofer dandár tüzersege szerelte le a szerb lövegeket, ekkor azonban Bechtold teljesen érthetetlen módon nem támadást vezényelt a dandárnak, hanem visszavonulásra utasította őket.
56. A cs. kir. 2. (magyarországi) sorgyalogezred viselte „örök időkre” I. Sándor orosz cár (1777-1825) nevét.
57. Bakonyi Sándor báró (1805-1851), a cs. kir. 2. sorgyalogezred ezredese, 1848 októberétől honvéd tábornok, hadtestparancsnok, decemberben elhagyja a magyar sereget.
58. Az újabb szenttamási kudarc óriási felháborodást váltott ki katonai és politikai körökben egyaránt. Perczel Mór a képviselőház augusztus 21-i ülésén nyíltan árulással vádolta Bechtoldot, Damjanich János - aki részt vett az ütközetben - elkeseredetten írta feleségének ugyanaz nap: „Az Isten büntesse meg azokat, akik az okai; majdnem megőrülök a bánattól és a fájdalomtól. Sokáig tűrik még ezt a szerencsétlen nembánomságot?” Damjanich levelei nejehez. Bevezette és fordította Hamvay Ödön. Bp. 1910. 58. Kétségtelen, a két szenttamási ütközetben Bechtold kritikán alul vezényelte a magyar

- csapatokat. ...mindannyi mozdulata, intézkedése vagy oktalán volt, vagy úgy vala intézve, hogy az idő muljék anélkül, hogy valami tétetnék; később pedig sajnosan bebizonyult, hogy a néposztón által rámondott nevezet (t. i. hogy áruló) ha nem is egészen illet rá, legalább annyiban nem volt túlzó, mert azt mondták, hogy önmaga dicsekedett, miszerint mozdulatait úgy intézte, hogy mi se váljék belőlük." Mészáros Lázár Emlékiratai. Az eredeti kéziratokból közrebocsátja Szokoly Viktor. I. kötet. Bp. 1881. 114.
59. Novak Golubski: Uspomene (Emlékek). Újvidék, 1893. 46. p. ezt írja a szenttamási csatáról: „Ebben az útközetben szeretett vezérünk, a híres, hős Djordje Stratimirovic tábornok is részt vett, aki fáradhatatlanul vágatott lován a csata egyik állásától a másikig, a népet és a katonákat állandóan buzdította és bátorította.” - Golubski nemzeti százados volt, valamint egy szenttamási önkéntes század parancsnoka. (a kiadó jegyzete)
60. Máthé János (1793-1859), cs. kir. alezredes az 1. (Császár) huszárezredben, részt vesz a délvideki harcokban, decemberben nyugdíjaztatja magát.
61. Jovanovic, Zarija (Cica) (1810-1850), 1848 előtt cs. kir. hadnagy, de botrányai miatt elveszíti rangját, szerb nemzeti ezredes.
62. Ebben a csatározásban jelen volt Mészáros Lázár hadügyminiszter is, aki a minisztertanács augusztus 25-i határozata értelmében leutazott a Délvidékre, „hogy ott nagy hatású jelenlétével és befolyásával a sikert biztosítsa.” Az útközet után Újvidékre lovagolt át, és útközben kis híján szerb fogságba esett.
63. A győztesek mindkét falut alaposan felégették és kirabolták, Temerin magyar lakossága Újvidékre menekült a szerbek bosszúja elől.
64. Mayerhofer von Grünbühl, Ferdinand (1798-1869), cs. kir. ezredes, belgrádi osztrák konzul, 1848-49 fordulóján pár napig a szerb csapatok főparancsnoka, később altábornagy.
65. Elemér Esterházy Sándor gróf cs. kir. őrnagy - később honvéd tábornok - parancsnokolt, Aradácot Woroniecki herceg honvéd százados tartotta megszállva két század pesti vadással.
66. Aradác és Elemér megtámadása 1848. szeptember 12-én történt. (a kiadó jegyzete)
67. Jovanovic, Mihai (1815-1849), szerb nemzeti őrnagy, 1849. február 8-án Aradnál elesik.
68. Kiss Ernő ezredes értesülvén Aradác és Elemér elvesztéséről (Elemérnek voltak kiterjedt családi birtokai és kastélya, amit a szerbek azonnal kifosztottak) négy század gyalogost, két század huszárt és egy utat küldött a helységek visszafoglalására. Ezek mentették fel Elemért is kemény és véres utcai harcok után.
69. Stratimirovicot szeptember 18-án a főbizottság fosztotta meg a fővezérletől.
70. Knicanin, Stevan Petrovic (1807-1855), ezredes, később tábornok, szerb államtanácsos, a Szerb Fejedelemségből érkező önkéntesek (szervianusok) parancsnoka.
71. Knicanin már jó egy hónapja, 1848 augusztus közepétől a Délvidéken táborozott.
72. 1848. szeptember 21-én. Rajacic egyébként még aznap elfogatási parancsot adott ki Stratimirovic ellen, melyet szeptember 30-án megismételt. Közli Thim III. 33-34; 64-67.
73. éljent
74. Rajacic be is panaszolta Knicanint a szerb államtanácsnál, hogy segítséget nyújtott Stratimirovic szökéséhez. Közli Thim III. 39-42.
75. Karagyorgyevics Sándor és hívei 1842-ben taszították le a fejedelmi trónról az Obrenovic dinasztíát. Azóta Mihály (1817-1839-ig volt fejedelem) és fia Mihailo (1839-1842 között uralkodott) készült a visszatérésre; a magyarországi szerb főbizottság legbefolyásosabb tagjai az ő híveik voltak.
- 75a. Blaznavac, Milivoj Petrovic (1826-1873), szerb tábornok, az Obrenovic dinasztia hatalomra jutása után miniszterelnök és hadügyminiszter, a régens tanács tagja.
76. Rajacic szeptember 29-i Sándor fejedelemhez írt levelében kérte Stratimirovic Szerbiába történő internálását. Közli Thim III. 51-52. A szerb államtanács elnöke, Stevan Stevanovic szeptember 29-én el is rendelte a leváltott fővezér Szerbiába küldését. Lásd u.o. 59-60; 63-64. A patriarcha egyébként azon ígérettel érte el a fejedelmet: hívének számító Stratimirovic internálását, hogy a főbizottságból eltávolítja az Obrenovicok támogatóit.
77. 1848. szeptember 28-án.
78. Stefanovic von Vilovo, Jovan, lovag (1821-?), cs.kir. százados, szerb nemzeti őrnagy, szolgálataitért Lipót-rendet kap.
79. 1848. szeptember 28-án. (a kiadó jegyzete)
80. Grujic, Nikanor (1810-1887), 1861-től görögkeleti szerb püspök, majd a karlócai érsekség ideiglenes kormányzója, belső titkos tanácsos.
81. 1848. szeptember 30-án.
82. Rajacic és Stratimirovic október 1-i kölcsönösen békülékeny hangú leveleit közli Thim III. 78-81.
83. Supljikac von Vitez, Stevan (1788-1848), cs. kir. ezredes, később vezérőrnagy, a szerb alakulatok vajdája.
84. Supljikac október 8-án vette át a fővezérletet Stratimirovictól.
85. A küldetés részére kiadott utasítást, mely a legfontosabb szerb követeléseket összegezte, közli Thim III. 160-162.
86. Latour, Theodor de Baillet von, gróf (1780-1848), cs. kir. tábornagy, osztrák hadügyminiszter.
87. Az osztrák politikusok 1849 után sokat hangoztatott vádját veszi itt át Stratimirovic, de ebből egy szó sem igaz.
88. A cs. kir. 4., 14. és 49. sorfolyozatok gránátos századaiból alakított Richter-zászlóalj katonái tagadták meg a Pozsonyba indulásra kiadott parancs teljesítését, mivel értesüléseik szerint a Magyarországon beljebb jutott Jellacic hadseregének megsegítésére rendelték oda őket. A légénység nem olasz, hanem német ajkú volt.
89. Messenhausen, Császár Wenzel (1813-1848), író, a bécsi nemzetőrség parancsnoka. 1848. november 16-án Windisch-Grätz kivégezteti.
90. Bem József (1794-1850), Magyarországon honvéd altábornagy, az erdélyi magyar haderő főparancsnoka.

91. Windisch-Grätz, Alfred zu, herceg (1787-1862), cs. kir. tábornagy, a Magyarország ellen nyomuló osztrák hadsereg főparancsnoka, 1849 áprilisában leváltják.
92. Jellacic kétségtelenül sietett, ugyanis a pákozdi veresége (1848. szeptember 29.) után aláírt háromnapos fegyverszüneti megállapodást megszegve menekült ki Magyarországról.
93. Bemet Szontagh Pál, a bécsi magyar minisztérium fogalmazója szöktette át Magyarországra. Kossuth november 3-án Pozsonyból számolt be az Országos Honvédelmi Bizottmálynak Bem megérkezéséről és bécsi tapasztalatairól.
94. Strobach, Anton (1814-1856), ügyvéd, Prága polgármestere, 1848 augusztusától a birodalmi gyűlés elnöke.
95. Smolka, Franz (1810-1899), lengyel politikus, ügyvéd, az osztrák képviselőház elnöke.
96. Dr. Rieger, Franz Ladislaus, báró (1818-1903), cseh politikus és író, az első cseh nyelvű politikai napilap (Národní Lisy) megalapítója.
97. Schwarzenberg, Felix zu, herceg (1800-1852), cs. kir. altábornagy, osztrák miniszterelnök és külügy-miniszter.
98. Hübnér, Joseph Alexander, báró (1811-1892), 1849-től Ausztria párizsi követe, 1859-ben rendőrm-niszter, majd vatikáni nagykövet.
99. 1848. december 2-án. Az osztrák tartományok és Horvátország elismerte az új uralkodót, a magyar képviselőház viszont törvénytelennek bélyegezte a trónváltozást.
100. A szerb küldöttség hódoló feliratát és az ifjú uralkodó választát közli Thim III. 233-234.
101. Ferenc József december 15-i kiáltványát a magyarországi szerbekhez, valamint két leiratát Rajacichoz - a patriarcha- és a vajdaválasztás jóváhagyásáról - közli Thim III. 250-252. A Szerb Vajdaság felállítását viszont Bécsben még időseztőlennék tartják, és Ferenc József sem veszi fel a nagyvajda címet.
102. Jellacic, Josip, báró (1801-1859; 1954-től gróf), cs. kir. altábornagy, Horvát-, Szlavón- és Dalmátor-szágok bánja, osztrák hadtestparancsnok.
103. Az 5. (Radetzky) huszárezredbe nevezték ki számfelleti alezredessé.
104. Pannasch, Anton (1789-1855), cs. kir. ezredes, színműró.
105. Löwe, Ludwig (1795-?), cs. kir. udvari színész.
106. Blum, Robert (1807-1848), német író, a frankfurti parlament tagja, az októberi bécsi utcai harcokban való részvétele miatt Windisch-Grätz kivégezteti.
107. Rodich, Gabriel von, báró (1812-1890), 1848-49-ben cs. kir. őrnagy, Jellacic segédtisztje, később altábornagy, Dalmácia katonai helytartója 1870-1881-ig, tábornagyként hal meg.
108. Damjanich János (1804-1849), cs. kir. százados, a magyar honvédseregben tábornok, hadtestparancsnok, aradi vértanú.
109. December 12-én Károlyfalvánál és Alibunárnál, december 14-ről 15-re virradó éjjel pedig Jarkovácon vívtak a magyar csapatok győztes ütközetet.
110. 1848. december 16-án. Közli Thim III. 253-254.
111. Supljikac december 27-én délelőtt értesült arról, hogy Ferenc József megerősítette vajdai méltóságában, vezérőrnaggyá léptette elő és a Vaskorona-renddel tüntette ki. Pár órával később gutaütést kapott és meghalt.
112. 1849. január 2-án. Ebben az ütközetben különösen kitűntette magát Adam Kosanic cs. kir. százados. (a kiadó jegyzete) A magyar csapatokat erélytelenül és határozatlanul vezénylő Kiss Ernő ezen ütközet után több magyar főtiszt határozott fellépésére leváltják, és Damjanich veszi át a bántási hadosztály parancsnokságát.
113. Todorovic, Kuzman, lovag (?-1858), cs. kir. vezérőrnagy, 1849. január 2-án veszi át a szerb csapatok feletti főparancsnokságot. Kinevezését és ez alkalmából a szerb harcosokhoz kiadott kiáltványát közli Thim III. 285-287; 288-291.
114. Stratimirovic 1848. december 25-én indult el Bécsből.
115. Stratimirovic itt átsiklott az 1849 január elejétől április elejéig terjedő közel három hónapon. Ezen időszakban - mivel a bácskai és bántási hadosztályokat felrendelték a főhadszíntérre, Szolnok környékére - a szerbek akadálytalanul foglalhatták el a délvideki városokat és falvakat, cs. kir. csapatok segítségével megkísérelték Arad várát felmenteni a magyar ostrom alól, sőt Szeged ellen is támadást intéztek.
116. Perczel Mór (1811-1899), országgyűlési képviselő, majd a Zrínyi-szabadcsapat szervezője, 1848 szeptemberétől honvéd ezredes, később tábornok, hadtestparancsnok.
117. Perczelt 1849. március 10-én nevezték ki a délvideki csapatok parancsnokává. Április 3-án vette be a már bevehetetlennek tartott Szenttamást. Erről írt jelentését lásd OL H 2. Országos Honvédelmi Bizottmány. 1849:5527.
118. 1849. április 8-án kelt meghatalmazását közli Thim III. 625-626.
119. Csurogon, 1849. április 9-én. Lásd OL H 2. Országos Honvédelmi Bizottmány. 1849:5513.
120. Ez véletlen elírás lehet, hisz Sajkásgyörgye kb. 9 km-re fekszik csak Mosorintól.
121. Perczel csapatai április 7-én foglalták el a Római sáncokat.
122. Április 12-ről 13-ra virradó éjjel.
123. Köztük az amnesztiát kapott Róza Sándor rablóvezér által vezetett 300 betyár, akik nyereg nélkül ülték meg lovaikat. (a kiadó jegyzete) Kossuth 1848. október 3-án Hódmezővásárhelyen írt meg Róza Sándor amnesztialevelét, és kézbesítését Jókai Mórra bízta. Az amnesztia feltételei között szerepelt, hogy a betyárvezér „a pusztai pástornépből 150 fegyveres lovasát saját költségükön” felszerelve a magyar táborba vezet. Az amnesztialevelét és Jókai beszámolóját küldetésének teljesítéséről közli Deák Imre: 1848. A szabadságharc története levelekben. Bp. é. n. 235-236.
124. A mosorini és vilóvi csata 1849. április 13-án volt. Ez a győzelem meggyőztette, hogy a magyarok titelt elfoglalják, és ezután nem fenyegette veszély a Bántágban (Todorovic tábornok parancsnoksága alatt) álló osztrák-szerb hadtestet. (a kiadó jegyzete)
125. Perczel Újvidékre vonta vissza csapatait, ahol háromnap pihenőt engedélyezett honvédeknek.

126. Puffer, Joseph von, báró (1801-1882), cs. kir. ezredes, altábornagyként hal meg.
127. Puffer a mosorini táborba érkezéséről a következőket írja: „Körös-körül minden lángtenger - Szentiván, Kovil, Sajkásgyörgye, Káty és sok tanya lángokban állt. A táborban vad üdvrivalgással ünnepelték a győzelmet. Stratimirovic az őrtűz melletti sátorban tartózkodott altiszteivel, közöttük sok szerbiaival. (Skizze der Ereignisse an der untern Donau. Wien, 1852. 54. p.) - a kiadó jegyzete.
128. A Római sáncok szerb elfoglalása Perczel meggondolatlan hadviselésének eredménye, ugyanis a már visszafoglalt Bácska biztosítása helyett április 20-21-én átkelt a Tiszán, a Bánságba. Klapka tábornok helyettes hadügyminiszter május 8-i levelében ezt kéri számon rajta: „És már egész területek az ellenség által visszafoglaltak, melyeknek biztosításáról eleve kellett volna gondoskodnia; annál inkább, mivel hadjáratunk és hadi működéseink nem egyedüli célja a visszafoglalás, hanem egyszerűen mi oly fontos feladat, az elfoglaltak megtartása.” Klapka levelét és Perczel goromba, visszautsító válaszát közli Mészáros Károly: Kossuth levelezése a magyar szabadságharc karvezéreivel 1848-49-ben. Ungvár, 1862. 68-69; 75-81.
129. A cs. kir. 32. (magyarországi) sorgyalogezred viselte Habsburg-Estei Ferdinánd főherceg (1781-1850) nevét. Az ezrednek csak a 3. zászlóalja állomásozott Magyarországon 1848-ban, ez harcolt itt ekkor a Délvidéken.
130. Jellacic hadteste április 24-én, Pest-Buda osztrák kiűritése után indult le a Délvidékre, a fővárosok feladása előtt azonban a horvát katonák fosztogatni kezdtek, sőt a megfélemezésükre kirendelt osztrák vadászokra is rálöttek.